

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ
Π.Μ.Σ. «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

«Οι λυρικές τραγωδίες του Μίκη Θεοδωράκη»

“The lyric tragedies of Mikis Theodorakis”

ΔΑΝΙΗΛ ΕΛΕΝΗ

A/M: sam22005

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μαρία-Έμμα Μελιγοπούλου

Θεσσαλονίκη, 2022

[...Η εσωτερική ζύμωση, όπως την αποκαλείτε, υπήρξε για μένα μια διαρκής ψυχική αγωνία, η οποία κατέληγε στην αποκάλυψη μέσα στο νου μου «μουσικών καταστάσεων» που θα έπρεπε να έχω την απαιτούμενη διανοητική δύναμη και τεχνική κατάρτιση για να καταγράψω σαν μια πρώτη ύλη αυτό το καινούριο μουσικό υλικό, πάνω στο οποίο θα στηρίζα την επεξεργασία για τη σύνθεση του νέου μουσικού μου έργου. Ενός έργου του οποίου η τελική μορφή (φόρμα) είχε ήδη προκαθορισθεί από το είδος των εκάστοτε «μουσικών καταστάσεων» που μου είχαν αποκαλυφθεί. Αυτή η διαδικασία ήταν συνεχής και διαρκής από τότε έως προχθές, ερχόταν κάθε 20 περίπου μέρες και διαρκούσε 3-4 εικοσιτετράωρα, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψιν της τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσα. Έτσι εξηγείται και το γεγονός της σύνθεσης μουσικών έργων συμφωνικών σε εξορίες και φυλακές. Ακόμα και στην Μακρόνησο (Πρώτη Συμφωνία). Και έζησα μόνος. Εντελώς μόνος. Ακόμα και οι γονείς και ο αδελφός μου όσο και η γυναίκα μου και τα παιδιά μου γνώρισαν μόνο ένα μικρό μέρος του εαυτού μου. Οι στενοί μου φίλοι ένα πιο μικρό. Όσο για όλους τους άλλους, ένα ελάχιστο. Κι αυτό γιατί έπρεπε ο αληθινός, ο πλήρης εαυτός μου να αποκαλυφθεί μόνο μέσα στη Μουσική, στην Ποίηση και στα λιμπρέτα μου για τις τρεις όπερές μου, τον Καρνωτάκη, την Μήδεια και την Αντιγόνη...]

Μίκης Θεοδωράκης, Περιοδικό MENSA, 2010

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Μαρία-Εμμα Μελιγκοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης & Τέχνης, για την καθοδήγηση που μου προσέφερε και το χρόνο που διέθεσε δίνοντάς μου χρήσιμες συμβουλές και οδηγίες για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας. Η βοήθεια και η στήριξή της υπήρξε πολύτιμη για εμένα στα χρόνια της φοίτησής μου στο Τμήμα, τόσο ως προπτυχιακή όσο και ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια.

Οφείλω επίσης ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου για την οικονομική τους υποστήριξη, καθώς και τους συγγενείς και τους φίλους για την ηθική υποστήριξη σε όλο το διάστημα των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ: Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ	6
1.1. Τα παιδικά και νεανικά του χρόνια: 1925-1943	6
1.2. Περίοδος στην Αθήνα και εξορία	8
1.3. Σπουδές στο Παρίσι και επιστροφή στην Ελλάδα	10
1.4. Περίοδος Δικτατορίας	13
1.5. Από το τέλος της Δικτατορίας μέχρι το τέλος της ζωής του	14
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ- ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ	18
2.1. Η όπερα <i>Κώστας Καρυωτάκης - Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου</i>	18
2.2. Σύνοψη της όπερας	21
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΜΗΔΕΙΑ	24
3.1. Όπερα <i>Μήδεια</i>	24
3.2. Σύνοψη της όπερας	27
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΗΛΕΚΤΡΑ	31
4.1. Όπερα <i>Ηλέκτρα</i>	31
4.2. Σύνοψη της όπερας	36
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΑΝΤΙΓΟΝΗ	40
5.1. Όπερα <i>Αντιγόνη</i>	40
5.2. Σύνοψη της όπερας	42
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	46
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	49
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	50
WEBOGRAPHY	51

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Οι Λυρικές Τραγωδίες του Μίκη Θεοδωράκη» αναφέρεται στις όπερες τραγικού περιεχομένου του Θεοδωράκη. Μέσα από μία ιστορική αναδρομή, θα ερευνηθεί η σχέση της μουσικής και υφολογικής γλώσσας του συνθέτη σε κάθε ένα από τα έργα του καθώς και οι παράμετροι της ζωής του που διαδραμάτισαν ρόλο στη δημιουργία τους. Στόχος είναι η διευκρίνιση των μηνυμάτων που ο συνθέτης εξωτερικεύει μέσα από τις λυρικές τραγωδίες και κατ' επέκταση η αναζήτηση των γεγονότων που τον στιγμάτισαν και τον ενέπνευσαν για τη δημιουργία τους. Η διαδικασία αυτή θα αποτελέσει αποτέλεσμα συστηματικής παρακολούθησης της σταδιακής εξέλιξης της καλλιτεχνικής πορείας του συνθέτη σε συνδυασμό με την πολιτική και ανθρωπιστική του δράση.

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ: Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ

1.1. Τα παιδικά και νεανικά του χρόνια: 1925-1943

Ο Μίκης (Μιχάλης) Θεοδωράκης γεννήθηκε στη Χίο στις 29 Ιουλίου 1925 όπου είχαν εγκατασταθεί οι γονείς του ύστερα από την Μικρασιατική Καταστροφή¹. Ήταν γιος του Γεωργίου Θεοδωράκη, που καταγόταν από το Γαλατά της Κρήτης, και της Ασπασίας Πουλάκη, καταγόμενη από τον Τσεσμέ της Σμύρνης.² Καθώς ο πατέρας του ήταν ανώτερος κρατικός υπάλληλος³, έπαιρνε συχνά μεταθέσεις λόγω των πολιτικών αλλαγών από το 1925 μέχρι την οριστική του εγκατάσταση στην Αθήνα το 1943, πράγμα που οδήγησε στο να ζήσει ο Μίκης Θεοδωράκης τα παιδικά του χρόνια σε διάφορες πόλεις της Νότιας Ελλάδας όπως την Χίο (1925), την Μυτιλήνη (1925-28), τη Σύρο (1929), την Αθήνα (1929), τα Ιωάννινα (1931-32), το Αργοστόλι (1933-36), την Πάτρα (1937-38), τον Πύργο Ηλείας (1938-39) και στην Τρίπολη Αρκαδίας (1939-43).⁴

Μεγάλωσε μέσα σε μία οικογένεια με πολύ αγάπη προς την μουσική. Από τον πατέρα του είχε ριζίτικα και κρητικά ακούσματα, ενώ από την γιαγιά, την μητέρα και τη θεία του άκουγε μικρασιατικά τραγούδια και εκκλησιαστική-βυζαντινή μουσική⁵, την οποία αργότερα στο κατηχητικό στα Ιωάννινα ξεκίνησε να ψάλλει και ο ίδιος. Μέσω του γραμμοφώνου –το οποίο απέκτησαν στη Μυτιλήνη το 1925- ηχούσε στο σπίτι τους μουσική κάθε είδους, καθώς είχαν τρεις δίσκους, έναν με άριες από όπερες, έναν με jazz μουσική της δεκαετίας του 20' και έναν με ελληνικά τραγούδια της εποχής. Στη Κεφαλλονιά ήρθε σε επαφή με μπάντες και το 1935 είδε για πρώτη φορά στο Αργοστόλι μπάντα που να τη διευθύνει μαέστρος. Εντύπωση έκανε στον συνθέτη η απάντηση της μητέρας του, μόλις την ρώτησε «Τι κάνει αυτός; Γιατί κουνάει τα χέρια του έτσι;», καθώς του είπε «Αυτός υποφέρει».⁶

¹ Μικρασιατική Καταστροφή: αναφέρεται στο τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1919-22, τη φυγή από την Τουρκία της ελληνικής διοίκησης, που είχε εγκατασταθεί στα δυτικά μικρασιατικά παράλια, κατά τη Συνθήκη των Σεβρών, όπως και την σχεδόν άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού μετά την κατάρρευση του μετώπου και τη γενικευμένη πλέον εκδίωξη και εξόντωση μεγάλου μέρους του ελληνικού και χριστιανικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία.

² Theodorakis (1973), σελ. 9.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=SkLEjrx7erY> (05/11/2021).

Γ.Π. Μαλούχος. «Άγιος Εστί» (1-59), στην εκπομπή «Ντοκουμέντα». Ραδιοφωνικός Σταθμός ΣΚΑΪ 100,3 (2011).

⁴ Θέμελης (2003), σελ.10.

⁵ Πιερά (1979), σελ. 30.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=SkLEjrx7erY> (05/11/2021).

Η ενασχόλησή του με τη μουσική ξεκίνησε το 1937 στην Πάτρα, την περίοδο που κατοικούσαν εκεί λόγω μεταθέσεως του πατέρα του. Εκεί, σε ηλικία δώδεκα χρόνων, ο Μίκης συμμετείχε στη χορωδία του Γυμνασίου παρακολουθώντας ταυτόχρονα στο Ωδείο Πατρών μαθήματα βιολιού και θεωρητικών (1937-1939). Στη χορωδία ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή, όπως αναφέρει ο Θέμελης⁷ με έργα του Καλομοίρη και διαφόρων ξένων συνθετών, όπως των εκπροσώπων της Πρώτης Βιεννέζικης Σχολής⁸ (*Haydn, Mozart, Beethoven*) και του *Verdi*.

Τα πρώτα του τραγούδια τα έγραψε την περίοδο που παρέμενε στον Πύργο Ηλείας, πάνω σε στίχους των Σολωμού, Παλαμά, Δροσίνη, Πολέμη, και Βαλαωρίτη, ποιήματα τα οποία έβρισκε σε σχολικά εγχειρίδια ή στη βιβλιοθήκη του πατέρα του. Η πρώτη του συλλογή τραγουδιών είχε τίτλο *Συλλογή Ασμάτων κατασκευασθέντων υπό Μιχαήλ Γ. Θεοδωράκη. Ρομάνς 1 και 2*.⁹

Στην Τρίπολη άρχισε να διαβάζει έργα αρχαίων Ελλήνων τραγικών συγγραφέων, όπως ο Πλάτωνας, Γερμανών φιλοσόφων, καθώς επίσης και την Παλαιά Διαθήκη, κάνοντας σκέψεις για τα σύμπαντα, τον κόσμο και την σχέση του ανθρώπου με αυτόν¹⁰. Ήταν συνεπώς η περίοδος κατά την οποία επινόησε τη θεωρία του της Συμπαντικής Αρμονίας¹¹, η οποία αποτέλεσε πηγή έμπνευσής του για μεταγενέστερα έργα του¹². Έδειξε επίσης ενδιαφέρον και για την νεοελληνική ποίηση,

Γ.Π. Μαλούχος. «*Άξιος Εστί*» (1-59), στην εκπομπή «Ντοκουμέντα». Ραδιοφωνικός Σταθμός ΣΚΑΪ 100,3 (2011).

⁷ Θέμελης (2003), σελ. 10.

⁸ Πρώτη Βιεννέζικη Σχολή (*Wiener Klassik*): η ονομασία που αποδίδεται σε τρεις κυρίως συνθέτες της Κλασικής περιόδου της Δυτικής μουσικής, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, στη Βιέννη. Οι εν λόγω τρεις συνθέτες είναι οι *Josef Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart* και *Ludwig van Beethoven*.

⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (05/11/2021), και Μαλούχος (2004), σελ. 78, και <https://www.youtube.com/watch?v=ZVtHWrRUKbM> (06/11/2021)

Σγουράκη (1983), ντοκιμαντέρ «Μίκης Θεοδωράκης – Αυτοβιογραφία» (Α' Μέρος), ΕΡΤ 2.

¹⁰Θέμελης (2003), σελ. 11.

¹¹ Η θεωρία της Συμπαντικής Αρμονίας του Θεοδωράκη βασίζεται σε τρεις φιλοσόφους: στον Ηράκλειτο, τον Αναξίμανδρο και τον Πυθαγόρα. Σύμφωνα με τη θεωρία του, τα πάντα εκπορεύονται από τον Συμπαντικό κόσμο. Η αρμονία και το χάος, ως αντιθετικά συστατικά του κόσμου, είναι οι απορροές της Συμπαντικής Αρμονίας. Σκοπός του κάθε ανθρώπου είναι να εξυψωθεί πνευματικά, ώστε να εγγίσει τη Συμπαντική Αρμονία. Ο Θεοδωράκης θεωρεί, ότι η μουσική, η τέχνη και η θρησκεία συναποτελούν την Αρμονία. Ο πόλεμος, η βία, η κυριαρχία και η κατακτητικότητα αποτελούν το χάος. Η δυαδική και ισορροπημένη σχέση των αντιθέτων, του Απολλώνιου και Διονυσιακού πνεύματος, αποτελεί τον Συμπαντικού Νόμο, ο οποίος διέπει τον κόσμο. Θεωρεί ότι τα δύο αυτά αντιθετικά στοιχεία, της Αρμονίας και του χάους, αποτελούν τις έννοιες του καλού και του κακού.

¹²<https://independent.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE>

ανακαλύπτοντας ποιητές όπως ο Γιάννης Ρίτσος, του οποίου την *Εαρινή Συμφωνία* χρησιμοποίησε αργότερα (1982) στην ομώνυμη Συμφωνία του αρ. 7¹³.

Έγραψε πολλά θρησκευτικά έργα για την εκκλησιαστική χορωδία της Αγίας Βαρβάρας, της οποίας υπήρξε για ένα διάστημα μαέστρος. Σε ηλικία 17 ετών, έδωσε την πρώτη του συναυλία παρουσιάζοντας το έργο του *Τροπάριο της Κασσιανής*. Παράλληλα, άρχισε να προσθέτει στο ρεπερτόριό του και ρομαντικά τραγούδια, επηρεασμένα από τα τραγούδια της εποχής.¹⁴ Μετά την μεγάλη διαδήλωση της 25^{ης} Μαρτίου 1943 και τη σύλληψή του από τους Ιταλούς, κατέφυγε στην Αθήνα.¹⁵

1.2. Περίοδος στην Αθήνα και εξορία

Στην Αθήνα ξεκίνησε μουσικές σπουδές στο Ωδείο Αθηνών, μετά από συνάντηση με τον διευθυντή του Ωδείου, και αργότερα καθηγητή του, Φιλοκτήτη Οικονομίδη, ο οποίος, αφού είδε κάποια από τα μέχρι τότε κομμάτια του Μίκη, είπε πως «θα γίνει μουσικός».¹⁶ Μετά από εξετάσεις κατατάχθηκε στην Πέμπτη τάξη των θεωρητικών και στην τάξη του Ειδικού Αρμονίας, στα οποία του δόθηκε υποτροφία.¹⁷ Ταυτόχρονα συμμετείχε στη χορωδία Αθηνών, μέσω της οποίας του δόθηκε η ευκαιρία να τραγουδήσει και κατ' επέκταση να γνωρίσει μεγάλα έργα του κλασσικού ρεπερτορίου, συχνά σε σύμπραξη με την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών. και ήρθε σε επαφή με την έντεχνη ευρωπαϊκή μουσική. Το 1945 άκουσε από δίσκους για πρώτη φορά έργα συνθετών του 20^{ου} αιώνα, όπως ο *Igor Stravinsky*¹⁸ και ο *Dmitri*

[%CF%82-%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%AF%CE%BA%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7](#)
(13/02/2022).

¹³ Θέμελης (2003), σελ. 11.

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=ZVtHWrRUKbM> (06/11/2021).

Σγουράκη (1983), ντοκιμαντέρ «Μίκης Θεοδωράκης – Αυτοβιογραφία» (Α' Μέρος), ΕΡΤ 2.

¹⁵ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (06/11/2021), Θέμελης (2003), σελ. 11.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=ZVtHWrRUKbM> (06/11/2021).

Σγουράκη (1983), ντοκιμαντέρ «Μίκης Θεοδωράκης – Αυτοβιογραφία» (Α' Μέρος), ΕΡΤ 2.

¹⁷ Θέμελης (2003), σελ. 11.

¹⁸ Ο *Igor Fyodorovich Stravinsky* (Игорь Фёдорович Стравинский, 17 Ιουνίου 1882 – Νέα Υόρκη, 6 Απριλίου 1971), καθιερωμένος στα ελληνικά ως Ιγκόρ Στραβίνσκι, ήταν σημαντικός μουσικός

*Shostakovich*¹⁹ -συνθέτες που τον ενθουσίασαν ιδιαίτερα- και γνωρίστηκε με τον μετέπειτα καλό του φίλο Μάνο Χατζηδάκη²⁰, τον οποίο ενθάρρυνε να σπουδάσει κι' αυτός στο Ωδείο.²¹

Την περίοδο που ζούσε στην Αθήνα, εισήχθη στη Νομική Σχολή και εντάχθηκε αρχικά στο ΚΚΕ²² και κατόπιν στην ΕΠΟΝ²³, στην οποία έγινε γραμματέας «εκπολιτισμού» το 1944. Τον ίδιο χρόνο προσχώρησε στον Πέμπτο Τομέα του ΕΛΑΣ²⁴ Αθηνών και πήρε μέρος σε μάχες κατά των Γερμανών και των Ταγμάτων Ασφαλείας, καθώς και στα Δεκεμβριανά ως διμοιρίτης της Μεταξωτής διμοιρίας του 1^{ου} τάγματος της Νέας Σμύρνης.²⁵ Λόγω των προοδευτικών του ιδεών, καταδιώχθηκε από τις αστυνομικές αρχές. Ζούσε παράνομα στην Αθήνα συνεχίζοντας την επαναστατική του δράση μέχρι το 1947, όταν εξορίστηκε στην Ικαρία. Εκεί έστρεψε το ενδιαφέρον του προς τα ρεμπέτικα τραγούδια, τα οποία τραγουδούσε μαζί με τους συντρόφους του.²⁶ Ένα χρόνο αργότερα μεταφέρθηκε στη Μακρόνησο, από την οποία απολύθηκε τον Αύγουστο του 1949.²⁷

Η περίοδος αυτή τον στιγματίσει, ειδικά η παρουσία του στα Δεκεμβριανά. Το γεγονός αυτό φαίνεται και μέσα από τα έργα του αυτής της περιόδου, όπως είναι το *Συλλαλητήριο στις 3 του Δεκέμβρη* και η *Νυχτερινή Πορεία προς του Μακρυγιάννη*.²⁸

συνθέτης του 20^{ου} αιώνα. Το πολύπλευρο έργο του και οι παραδοξότητες ορισμένων εκφραστικών επιλογών του, προκάλεσαν έντονες αντιπαράθεσεις στον κόσμο της λόγιας σύγχρονης μουσικής.

¹⁹ Ο *Dmitri Dmitrievich Shostakovich* (Дмитрий Дмитриевич Шостаκόвич, 25 Σεπτεμβρίου 1906– 9 Αυγούστου 1975) ήταν Ρώσος συνθέτης της Σοβιετικής περιόδου.

²⁰ Ο Μάνος (Εμμανουήλ) Χατζηδάκης (23 Οκτωβρίου 1925 - 15 Ιουνίου 1994) ήταν κορυφαίος Έλληνας συνθέτης, ποιητής, τραγουδοποιός, μαέστρος και πιανίστας.

²¹ Θέμελης (2003), σελ. 11.

²² Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.) είναι ελληνικό μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα. Ιδρύθηκε το 1918 ως Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.).

²³ Η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (Ε.Π.Ο.Ν.) ήταν οργάνωση νέων που ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής, στις 23 Φεβρουαρίου 1943 και ήταν μέλος του ΕΑΜ (αντιστασιακή οργάνωση).

²⁴ Ο Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ) ήταν το στρατιωτικό σκέλος του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) κατά την τριπλή κατοχή της Ελλάδας. Ιδρύθηκε στις 16 Φεβρουαρίου του 1942 κατόπιν απόφασης που είχε λάβει τον Ιανουάριο του 1942 η συγκροτηθείσα «Κεντρική Στρατιωτική Επιτροπή» του ΕΑΜ.

²⁵ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021).

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021)

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

²⁷ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (06/11/2021), και <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021)

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

²⁸ Λουφόπουλος (2012), σελ. 23.

Η ένταξή του στις αντιστασιακές οργανώσεις σε συνδιασμό με τα δρώμενα και τις διώξεις που ακολούθησαν, είχαν ως αποτέλεσμα να καθυστερήσει ο Μίκης να πάρει το δίπλωμά του από το Ωδείο στην αρμονία, την αντίστιξη και τη φούγκα. Η απονομή των τίτλων του πραγματοποιήθηκε μετά την επιστροφή του από την εξορία, το 1950.²⁹

1.3.Σπουδές στο Παρίσι και επιστροφή στην Ελλάδα

Το 1954 έφυγε μαζί με τη γυναίκα του, την Μυρτώ, στο Παρίσι για σπουδές μουσικής ανάλυσης και διεύθυνσης ορχήστρας στη τάξη του *Olivier Messiaen*³⁰ στο *Conservatoire de Paris*. Τη φοίτησή του εκεί, την κέρδισε με υποτροφία από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών³¹. Με δυτικές επιρροές, συνέθεσε πολλά σημαντικά έργα, όπως –μεταξύ άλλων- τις πρώτες τρεις *Σουίτες*³², το *κοντσέρτο*³³ για *piano αρ.. 1*, τις *Φοίνισσες*³⁴. Ακόμη, έγραψε κινηματογραφική μουσική και μουσική μπαλέτου (π.χ. *Αντιγόνη*, *Les Amants de Teruel* και *Le Feu aux Poudres*) κατά παραγγελία φημισμένων φορέων όπως το *Covent Garden*^{35,36}. Η μουσική αυτή γνώρισε μεγάλη επιτυχία τόσο στο Παρίσι όσο και στο Λονδίνο, ενώ με την «Πρώτη Σουίτα για πιάνο και ορχήστρα», κέρδισε το χρυσό μετάλλιο στο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Νεολαίας της Μόσχας (1957).³⁷ Το 1959 κέρδισε το βραβείο *Copley*³⁸ και το 1963 το βραβείο

²⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (06/11/2021) και https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021).

³⁰ Ο *Olivier Messiaen* (10 Δεκεμβρίου 1908 – Κλισύ-λα-Γκαρέν, 27 Απριλίου 1992) ήταν Γάλλος συνθέτης, οργανίστας και ορνιθολόγος.

³¹ Το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών. <https://www.iky.gr/el/> (19/01/2022).-

³² *Τρεις Σουίτες*: Στη συγκεκριμένη περίπτωση, γίνεται αναφορά στην Πρώτη Σουίτα του Θεοδωράκη για πιάνο και ορχήστρα, στη Δεύτερη Σουίτα για χορωδία και στην Τρίτη Σουίτα για χορωδία και ορχήστρα.

³³ Κοντσέρτο (ιτ. *concerto*): είναι μουσική σύνθεση όπου ένα σόλο όργανο (και πιο σπάνια, περισσότερα από ένα) αντιπαραβάλλεται με μία ορχήστρα.

³⁴ Τραγωδία Ευριπίδη, για μέτζο, χορωδία, 2 φλάουτα, όμποε, δύο κέρατα, δύο τρομπόνια, δύο τρομπέτες, κλαρινέτο, δύο βιολοντσέλα, κοντραμπάσο, πιάνο και κρουστά.

³⁵ Το *Covent Garden*: Σάλα συναυλιών στο Λονδίνο όπως το Μουσείο Μεταφορών του Λονδίνου και το *Theatre Royal, Drury Lane*. <https://www.coventgarden.london/> (19/01/2022) -

³⁶ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021), και <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της EPT (2/9/2021).

³⁷ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (06/11/2021), και Λουφόπουλος (2014), σελ. 27.

Sibelius^{39, 40}

Το 1960 επέστρεψε στην Ελλάδα. Πρόκειται για την περίοδο που αναδιαμόρφωσε το συνθετικό του ύφος κατευθύνοντάς το στα λαϊκά τραγούδια, επηρεαζόμενος από τις πολιτικές, κοινωνικές και εθνικές αλλαγές σε συνδιασμό με μια «ευτυχή συνάντησή» του, όπως διηγείται ο ίδιος σε συνέντευξή του στην ΕΡΤ⁴¹, «με την ποίηση του Γιάννη Ρίτσου και με τον *Επιτάφιο* του ποιητή⁴²». Ο ίδιος αναφέρει σκωπτικά, για τα έργα που παρουσίαζε σε ξένο μουσικό κοινό:

[...Εγώ δεν έγινα μουσικός για να διασκεδάζω ανθρώπους που δεν με αφορούν, γιατί εγώ δεν γράφω την μουσική γι' αυτούς.

Για ποιον γράφω την μουσική; Εγώ γράφω για τον Ελληνικό λαό...]⁴³

Στον εξοστρακισμό των αμφιβολιών του σχετικά με την αλλαγή της συνθετικής του πορείας έπαιξε σημαντικό ρόλο και η σύνθεση του μπαλέτου του, *Αντιγόνη*. Μέσα από αυτήν κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι ο συνδυασμός Βυζαντινής και λαϊκής μουσικής μπορεί να συμβάλλει θετικά στην ανάκτηση της νεοελληνικής μουσικής.⁴⁴

Το 1958, συνέθεσε τον *Επιτάφιο*, σε στίχους του Γιάννη Ρίτσου, έργο που επηρέασε έντονα τη μετέπειτα εξέλιξη της ελληνικής λαϊκής μουσικής.⁴⁵ Όπως αναφέρει και ο Ρίτσος σε συνέντευξη της ΕΡΤ:

[...Μέχρι τινός θα έλεγα ότι η κάθε τέχνη είναι αυτάρκης και δεν έχει ανάγκη από τη βοήθεια της άλλης. Όταν έγραψες (αναφερόμενος στον Θεοδωράκη) τον *Επιτάφιο* [...] είπα, πραγματικά, ότι εδώ πέρα είναι ένας δρόμος για να πλησιάσει η ποίηση, μέσω της μουσικής, εκείνους τους ανθρώπους, που δε θα τους πλησίαζε ίσως ποτέ χωρίς τη βοήθεια της μουσικής...]⁴⁶.

³⁸ Βραβείο *Copley*: βραβείο που απονέμεται από τη Βασιλική Εταιρεία, για «εξαιρετικά επιτεύγματα στην έρευνα για οποιονδήποτε κλάδο της επιστήμης». <https://royalsociety.org/grants-schemes-awards/awards/copley-medal/> (19/01/2022).

³⁹ Βραβείο *Sibelius*: βραβείο που απονέμεται από την *Sibelius Society* της Φινλανδίας. Απονέμεται σε άτομα και οργανισμούς για τα εξαιρετικά τους επιτεύγματα ως ερμηνευτές ή υποστηρικτές της μουσικής του *Jean Sibelius*. <https://sibeliusone.com/> (19/01/2022).

⁴⁰ <https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/14973> (10/11/2021).

⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

⁴² Ο *Επιτάφιος* του Γιάννη Ρίτσου είναι ποίημα που δημοσιεύθηκε στις 8 Ιουνίου 1936, από το εκδοτικό της εφημερίδας Ριζοσπάστης.

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ.

⁴⁴ Μπαλωτή, Εμμανουήλ (2005), σελ. 24.

⁴⁵ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (08/11/2021).

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ

Μετά τον *Επιτάφιο*, έγραψε μία σειρά κύκλων τραγουδιών, όπως: *Το αρχιπέλαγος*, το *Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού*, οι *Λιποτάκτες*, οι *Μικρές Κυκλάδες* και τα *Επιφάνια*.⁴⁷ Το ίδιο έτος άρχισε να συνθέτει και το λαϊκό ορατόριο *Άξιον εστί*⁴⁸, το οποίο αποτέλεσε το πρώτο του μεγάλο έργο του με χορωδία. Ο συνθέτης το ονόμασε «λαϊκό ορατόριο-μετασυμφωνικό», με σκοπό να γίνει πιο εμφανής η διαφορά της Δυτικής με την Ελληνική μουσική.⁴⁹

Άλλα μεγάλα έργα που ακολούθησαν είναι η μπαλάντα *Μαουτχάουζεν*⁵⁰ (1965) και η συλλογή τραγουδιών *Ρωμοσύνη*⁵¹ (1966). Ταυτόχρονα έγραφε μουσική για θέατρο αλλά και για τον κινηματογράφο. Από τα πιο φημισμένα έργα του είναι ο *Αλέξης Ζορμπάς (Zorbas the Greek)*⁵² (1964) και η ταινία αμερικανικής παραγωγής *Serpico*⁵³ (1973) με πρωταγωνιστή τον *Al Pacino*, μέσα από τις οποίες απέκτησε διεθνή αναγνώριση.⁵⁴ Σύμφωνα με τον Θεοδωράκη:

[...Δε θέλεις τον λαό να είναι παθητικός δέκτης, ... θέλεις να είναι συνδημιουργός..]

Ο ίδιος πίστευε ότι οι ακροατές έκαναν δικό τους το έργο καθώς εξέπεμπαν ακτινοβολία που επηρέαζε τους μουσικούς τους δημιουργούς...⁵⁵

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

⁴⁸ Το Άξιον Εστί είναι μια ποιητική σύνθεση που γράφτηκε από τον Οδυσσέα Ελύτη και κυκλοφόρησε το 1959.

⁴⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (12/11/2021).

⁵⁰ *Μαουτχάουζεν (The Balad of Mauthausen)* ονομάστηκε ο κύκλος τραγουδιών του Μίκη Θεοδωράκη, τα οποία αποτελούν μελοποίηση -κατά κύριο λόγο- του αφηγηματικού έργου Μαουτχάουζεν του Ιάκωβου Καμπανέλλη, στο οποίο περιγράφεται ο έρωτας δύο κρατουμένων στο ομώνυμο στρατόπεδο συγκέντρωσης.

⁵¹ Η *Ρωμοσύνη* είναι ποιητική συλλογή του Ρίτσου, γραμμένη την περίοδο 1945-47. Αποτυπώνεται η περιπέτεια που έζησε η Ελλάδα την εποχή του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου και του Εμφυλίου. Ο Θεοδωράκης αφιέρωσε ολόκληρο δίσκο στο ποίημα του Ρίτσου, ονομάζοντάς τον *Ρωμοσύνη*.

⁵² Η ταινία *Αλέξης Ζορμπάς (Zorba the Greek)* είναι βρετανική-ελληνική ταινία του 1964, σε σκηνοθεσία Μιχάλη Κακογιάννη με τους *Anthony Quinn*, *Alan Bates*, Ειρήνη Παππά και Σωτήρη Μουστάκα. Είναι βασισμένη στο βιβλίο του Νίκου Καζαντζάκη «Βίος και πολιτεία» του Αλέξη Ζορμπά.

⁵³ *Serpico*: βιογραφική αστυνομική ταινία Αμερικανικής παραγωγής 1973, σε σκηνοθεσία *Sidney Arthur Lumet*, βασισμένη στο ομώνυμο βιβλίο του *Peter Maas*.

⁵⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (13/11/2021).

⁵⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021) .

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

1.4.Περίοδος Δικτατορίας

Το 1963 ο Μίκης εκλέχτηκε πρόεδρος της «Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη»⁵⁶ και στις εκλογές του 1964 εκλέχτηκε βουλευτής της ΕΔΑ⁵⁷ στην Β΄ Πειραιώς. Το 1967, η Δικτατορία⁵⁸ των συνταγματαρχών απαγόρευσε με την «Διαταγή 17» την κατοχή, την εκτέλεση, την πώληση, την ακρόαση και την διάδοση της μουσικής του Μίκη Θεοδωράκη.⁵⁹

Τον Μάιο της ίδιας χρονιάς υπήρξε ιδρυτικό μέλος της αντιστασιακής οργάνωσης «Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο» (ΠΑΜ)⁶⁰ και προέβη σε παράνομες ενέργειες, γεγονός που οδήγησε στη σύλληψή του τον Αύγουστο του 1967. Με τον τρόπο αυτό φυλακίστηκε στην οδό Μπουμπουλίνας, βιώνοντας ξανά τις καταστάσεις του 1947 (απομόνωση, απεργία πείνας, νοσοκομείο, κατ' οίκον περιορισμός κ.ο.κ.). Αξιοποίησε αυτό το διάστημα συνθέτοντας διαρκώς. Κατόρθωσε να στείλει πολλά από τα έργα του στο εξωτερικό, όπου ερμηνεύτηκαν από τις Ελληνίδες τραγουδίστριες Μαρία Φαραντούρη⁶¹ και Μελίνα Μερκούρη⁶².⁶³

Για σοβαρούς λόγους υγείας και κατόπιν έντονης διαμαρτυρίας επιφανών προσωπικοτήτων για την παράνομη κράτησή του (*Shostakovich*, *Miller*⁶⁴, *Olivier*⁶⁵

⁵⁶ Η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη υπήρξε η συνέχεια ενδυνάμωσης και δράσης της ελληνικής αριστερής νεολαίας.

⁵⁷ Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (Ε.Δ.Α.) ήταν ελληνικό πολιτικό κόμμα που έδρασε κυρίως την περίοδο 1951-1974 (με διακοπή λειτουργίας κατά τη διάρκεια της επταετίας).

⁵⁸ Η Ελλάδα από τον Απρίλιο του 1967 μέχρι τον Ιούλιο του 1974 κυβερνήθηκε από στρατιωτική δικτατορία που επιβλήθηκε με στρατιωτικό πραξικόπημα στις 21 Απριλίου 1967, γι' αυτό και ονομάζεται και «Δικτατορία της 21ης Απριλίου» και οι ηγέτες της «Απριλιανού». Η περίοδος της δικτατορικής διακυβέρνησης διήρκεσε μέχρι τις 23 Ιουλίου 1974, δηλαδή επτά χρόνια, εξ ου και η περίοδος αυτή αποκαλείται «επταετία». Οι πραξικοπηματίες την αποκαλούσαν «Επανάσταση της 21ης Απριλίου».

⁵⁹ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (13/11/2021), και <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOSew> (08/11/2021).

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

⁶⁰ Το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο ήταν μια αντιστασιακή οργάνωση κατά της Δικτατορίας που ιδρύθηκε στις 30 Απριλίου 1967, μετά από πρωτοβουλία του Θεοδωράκη, ο οποίος είχε συντάξει την πρώτη παράνομη προκήρυξη κατά της χούντας ξημερώματα της 22ας Απριλίου 1967.

⁶¹ Μαρία Φαραντούρη (1947-) Ελληνίδα μεσόφωνος του έντεχνου τραγουδιού και συνεργάτης του συνθέτη.

⁶² Αμαλία-Μαρία Μερκούρη (1920-1994) ήταν Ελληνίδα ηθοποιός και πολιτικός με αντιδικτατορική δράση.

⁶³ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (13/11/2021), και <https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOSew> (08/11/2021).

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ - Αφιέρωμα από το Αρχείο της ΕΡΤ (2/9/2021).

⁶⁴ Arthur Asher Miller (1915 -2005) Αμερικανός θεατρικός συγγραφέας.

⁶⁵ Laurence Kerr Olivier (22 Μαΐου 1907-1989) ήταν μέλος του Τάγματος της Αξίας ήταν Βρετανός ηθοποιός, σκηνοθέτης και Θεατρικός παραγωγός.

και *Montand*⁶⁶), αφέθηκε ελεύθερος τον Απρίλιο του 1970 και επέστρεψε στην Αθήνα. Αφού ανάρρωσε, ανέλαβε την προεδρία του ΠΑΜ και επιδίωξε την επαναφορά της Δημοκρατίας, καλώντας τον λαό σε στήριξη. Συνέθεσε τα *Τραγούδια του Αγώνα*⁶⁷ και προέβη σε αναμετάδοση απαγορευμένων έργων του και των πολιτικών του απόψεων μέσω της *Deutsche Welle*^{68, 69}

Μέχρι το τέλος της Δικτατορίας (Αύγουστος 1974), έδωσε πολλές συναυλίες υπέρ του αντιδικτατορικού αγώνα σε περίπου χίλιες χώρες, οι οποίες γνώρισαν μεγάλη απήχηση.⁷⁰

1.5. Από το τέλος της Δικτατορίας μέχρι το τέλος της ζωής του

Από το 1972 μέχρι και το 1992, ο Μίκης ασχολήθηκε έντονα με πολιτικά ζητήματα, με στόχο την αποκατάσταση της Δημοκρατίας.⁷¹ Ίδρυσε νέα κινήματα όπως η «Νέα Ελληνική Αριστερά»⁷² το 1972, «Πολιτισμός της Ειρήνης» το 1976, «Κίνηση Ενιαίας Αριστεράς»⁷³ το 1979.⁷⁴ Αργότερα συμμετείχε στα κοινά υπέρ του Αγώνα της Αντίστασης, στο πλευρό της Αριστεράς, ως απλός πολίτης, ως βουλευτής (1981-86 και 1989-92) και ως υπουργός Επικρατείας (1990-92), θέσεις που αργότερα εγκατέλειψε.⁷⁵

⁶⁶ Yves Montand (1921-1991) ήταν Ιταλο-Γάλλος ηθοποιός και τραγουδιστής.

⁶⁷ Τα *Τραγούδια του Αγώνα*: σύνθεση του Μίκη, σε στίχους των Ανδρέα Κάλβο, Μάνου Ελευθερίου, Γεωργίας Δεληγιάννη- Αναστασιάδη, Νότη Περγιάλη, Αλέκου Παναγούλη και του συνθέτη. Γράφτηκε στα χρόνια της εξορίας όταν ο Μίκης βρισκόνταν στη Γαλλία.

⁶⁸ *Deutsche Welle*: Γερμανικός διεθνούς εμβέλειας δημόσιος ραδιοτηλεοπτικός οργανισμός. <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/s-10507> (19/01/2022).

⁶⁹ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (13/11/2021), και <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (13/11/2021).

⁷⁰ <https://mikisguide.gr/o-antidiktatorikos-agonas-tou-miki-theodoraki-sto-exoteriko-1970-1974/> (14/11/2021).

⁷¹ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (20/11/2021).

⁷² Η Ελληνική Αριστερά (ΕΑΡ) ήταν Ελληνικό πολιτικό κόμμα. Εξέφραζε το κεντροαριστερό τμήμα του ευρωκομμουνισμού, σε αντίθεση όμως με αντίστοιχα κόμματα της Δυτικής Ευρώπης ουδέποτε συνεργάστηκε με τη σοσιαλδημοκρατία.

⁷³ Η Κίνηση Ενιαίας Αριστεράς (ΚΕΑ) είναι η πρώτη μεταπολιτευτική προσπάθεια για υπέρβαση των ενδο-αριστερών αντιθέσεων και ενιαία εμφάνιση της Αριστεράς.

⁷⁴ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (14/11/2021).

⁷⁵ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (14/11/2021), και https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (14/11/2021).

Όσον αφορά την συνθετική του δράση τη δεκαετία του 1970 ασχολήθηκε κυρίως με τη σύνθεση κύκλων τραγουδιών. Έγραψε 22 κύκλους, ανάμεσά τους και τα προαναφερόμενα *Τραγούδια του Αγώνα*. Άλλοι κύκλοι τραγουδιών του αυτής της περιόδου είναι, *Ο ήλιος και ο χρόνος*, *Μυθιστόρημα*, *Αρκαδίες I, II, III, IV, VIII, X, XI* και οι *Μπαλάντες*. Την περίοδο αυτή μελοποίησε την ποιητική συλλογή “*Canto General*”⁷⁶ του *Pablo Neruda*⁷⁷, η οποία αγαπήθηκε από το κοινό και βρήκε διεθνή απήχηση.⁷⁸

Το 1983 ο Θεοδωράκης βραβεύτηκε με το Διεθνές Βραβείο Ειρήνης Lenin⁷⁹. Ασχολήθηκε με την μουσική της Ανατολής και συνέθεσε περίπου εξήντα τραγούδια με βάση τους «δρόμους».⁸⁰ Μεταξύ 1984 και 1986 έγραψε την πρώτη του όπερα *Κώστας Καρυωτάκης* ή *Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου*.⁸¹ Με τη δημιουργία της Ελληνοτουρκικής Επιτροπής Φιλίας το 1986, ξεκίνησε περιοδεία στην Τουρκία για να ενισχύσει το μήνυμα της φιλίας των δύο λαών. Την ίδια χρονιά, με αφορμή την πυρηνική καταστροφή στο Τσερνόμπιλ, έδωσε πολλές συναυλίες στην Ευρώπη ενάντια στην ατομική ενέργεια, ενώ το 1988 διοργάνωσε δύο συνέδρια για την ειρήνη στην τότε Δυτική Γερμανία.⁸²

Το 1989 ίδρυσε, σε συνεργασία με τον Αγγελόπουλο Θεόδωρο⁸³, την Ευρωπαϊκή Ακαδημία Κινηματογράφου⁸⁴. Παράλληλα συνέχισε να παίρνει θέση στα πολιτικά δρώμενα συνεργαζόμενος με την Νέα Δημοκρατία⁸⁵ ως ανεξάρτητος βουλευτής. Το 1990 ταξίδεψε σε όλη την Ευρώπη δίνοντας 36 συναυλίες υπό την

⁷⁶ *Canto General* (Γενικό Άσμα): ποιητική συλλογή του *Neruda*, η οποία αποδίδει την καταπίεση των κοινωνιών της Νότιας Αμερικής από το διεθνές και εγχώριο κεφάλαιο και την αποικιοκρατία.-

⁷⁷ *Pablo Neruda*: φιλολογικό ψευδώνυμο *Ricardo Eliécer Neftalí Reyes Basoalto*, (1904–1973) ήταν Χιλιανός συγγραφέας και ποιητής.

⁷⁸ <https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (14/11/2021), και https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (14/11/2021).

⁷⁹ Το Διεθνές Βραβείο Ειρήνης Lenin (Lenin Peace Prize) θεσπίστηκε το 1949 από τη Σοβιετική κυβέρνηση και μέχρι το 1955 έφερε την ονομασία Διεθνές Βραβείο Στάλιν για την Ενίσχυση της Ειρήνης μεταξύ των Λαών. Η απονομή του γινόταν ετησίως ως το 1990. https://artsandculture.google.com/entity/lenin-peace-prize/m049_dy?hl=en (20/01/2022).

⁸⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 180.

⁸¹ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (20/11/2021).

⁸² Το πυρηνικό έλαβε χώρα στις 26/4/1986, στον Πυρηνικό Σταθμό του Τσερνόμπιλ (πρώην ΕΣΣΔ).

⁸³ Θόδωρος Αγγελόπουλος (1935-2012) ήταν Έλληνας σκηνοθέτης, σεναριογράφος και παραγωγός κινηματογράφου.-

⁸⁴ Η Ευρωπαϊκή Ακαδημία Κινηματογράφου είναι μια πρωτοβουλία μιας ομάδας Ευρωπαίων κινηματογραφιστών που συγκεντρώθηκαν στο Βερολίνο με την ευκαιρία της πρώτης παρουσίασης των Ευρωπαϊκών Βραβείων Κινηματογράφου τον Νοέμβριο του 1988. <https://www.europeanfilmacademy.org/> (19/01/2022).

⁸⁵ Η Νέα Δημοκρατία (ΝΔ), είναι ελληνικό πολιτικό κόμμα.

αιγίδα της Διεθνούς Αμνηστίας⁸⁶, ενώ στη συνέχεια διοργάνωσε αντίστοιχες συναυλίες υπό την αιγίδα της *Eurosolar*⁸⁷ με σκοπό την ευαισθητοποίηση του κοινού για θέματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ηλιακή ενέργεια, ο αναλφαβητισμός, οι ναρκωτικές ουσίες κτλ.⁸⁸

Η δεκαετία του '90 ήταν η περίοδος κατά την οποία ο Θεοδωράκης συνέθεσε την πλειοψηφία των οπερών του. Το 1991 συνέθεσε την όπερά του *Μήδεια*, ακολούθησε η *Ηλέκτρα* το 1995 και η *Αντιγόνη* το 1996. Την τελευταία του όπερα *Λυσιστράτη* σε κωμικό ύφος έγραψε το 2002.⁸⁹

Το 1992 συνέθεσε τον ύμνο των Ολυμπιακών Αγώνων της Βαρκελώνης (*Canto Olympico*)⁹⁰ και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ανεξαρτητοποιήθηκε από το προεδρείο της Βουλής και διέκοψε τη σύμπραξή του με την κοινοβουλευτική ομάδα της ΝΔ. Στις 9 Μαρτίου 1993 παραιτήθηκε από βουλευτής και ανέλαβε Γενικός Διευθυντής Μουσικών Συνόλων της ΕΡΤ, όμως παραιτήθηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Παράλληλα συνέδραμε στη διεύθυνση φλεγόντων πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων όπως η ελληνοτουρκική φιλία, οι σεισμοί, οι Νατοϊκοί βομβαρδισμοί στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η Υπόθεση Οτσαλάν, ο πόλεμος στο Αφγανιστάν, ο πόλεμος στο Ιράκ κ.α..⁹¹ Έκανε περιοδεία στην Αμερική (ΗΠΑ και Καναδά) για την στήριξη του Ελληνικού Πολιτιστικού Κέντρου των Ομογενών και ξεκίνησε να συνεργάζεται με μεγάλες συμφωνικές ορχήστρες του εξωτερικού. Το 1994 οργάνωσε και ολοκλήρωσε την περιοδεία με τίτλο «Μουσική χωρίς Σύνορα» (*“Oracle”*)⁹² στις ΗΠΑ, η οποία αφιετήρια της είχε το *Carnegie Hall*⁹³ της Νέας Υόρκης.⁹⁴

Το 1995 πραγματοποιήθηκε η πρεμιέρα της όπεράς του *Ηλέκτρα* στο Λουξεμβούργο και ακολούθησε περιοδεία της στην Ευρώπη τα επόμενα χρόνια. Τον ίδιο χρόνο έκανε πρεμιέρα και η γερμανική εκδοχή της *Μήδειας* στο *Meiningen* και παρουσιάστηκε το *Requiem* του στο Πασάο. Το 1996 διηύθυνε την Ορχήστρα της

⁸⁶ Η Διεθνής Αμνηστία (*Amnesty International*) είναι διεθνής μη κυβερνητική ανεξάρτητη οργάνωση που συνεργάζεται με τον ΟΗΕ και που έχει ως κύριο αντικείμενο την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, ιδεολογίας. <https://www.amnesty.gr/> (19/01/2022).

⁸⁷ Η Eurosolar (Ευρωπαϊκή Οργάνωση για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας) είναι Γερμανική οργάνωση με έδρα στη Βόννη. <https://www.eurosolar.de/en/home-en/> (19/01/2022).

⁸⁸ Λογοθέτης (2014), σελ. 254-256.

⁸⁹ Λογοθέτης (2014), σελ. 254-256.

⁹⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 180.

⁹¹ Λογοθέτης (2014), σελ. 254-256.

⁹² Θεοδωράκης (1999), σελ. 180.

⁹³ Το *Carnegie Hall* είναι ένας συναυλιακός χώρος στο *Midtown Manhattan* στην πόλη της Νέας Υόρκης. <https://www.carnegiehall.org/> (12/03/2022).

⁹⁴ <https://mikisguide.gr/i-thriamveftiki-epistrofi-tou-miki-theodoraki-stis-ipa/> (12/03/2022).

όπερας του θεάτρου *Bolshoi* (Μόσχα), κυκλοφόρησε δισκογραφημένα μεγάλα συμφωνικά του έργα στην Ευρώπη και συνέθεσε τα *Λυρικότερα*⁹⁵ πάνω σε ποίηση του Γιάννη Θεοδωράκη^{96,97}

Τη δεκαετία του 90', επίσης, αλλά και την επόμενη δεκαετία, συνέχισε το ανθρωπιστικό του έργο. Εκτός από τις πολλαπλές συναυλίες του στην Ευρώπη και την Αμερική, επισκέφτηκε το 1998 την Νότια Αφρική παρουσιάζοντας το *Άξιον Εστί* και άλλους κύκλους τραγουδιών με σκοπό την επαναφορά της εκεχειρίας στα πλαίσια των Ολυμπιακών Αγώνων.⁹⁸ Παράλληλα, συνέχισε να τοποθετείται εμφατικά σχετικά με τα φλέγοντα ζητήματα της εποχής (πχ. σχετικά με τους βομβαρδισμούς στην Γιουγκοσλαβία⁹⁹, την υπόθεση Οτσαλάν¹⁰⁰, τον πόλεμο στο Αφγανιστάν¹⁰¹, τον πόλεμο στο Ιράκ¹⁰² κ.α.)¹⁰³.

⁹⁵ *Λυρικότερα*: κύκλος τραγουδιών για πιάνο και φωνή.

⁹⁶ Ο Γιάννης Θεοδωράκης (22 Αυγούστου 1932 - 7 Δεκεμβρίου 1996) ήταν Έλληνας δημοσιογράφος και ποιητής αδερφός του Μίκη Θεοδωράκη.

⁹⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 181.

⁹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=wmjew0qIPk> (20/03/2022), και <https://theodorakism.blogspot.com/2016/07/video.html> (20/03/2022).

⁹⁹ Οι Νατοϊκοί βομβαρδισμοί κατά της Γιουγκοσλαβίας ήταν στρατιωτική επιχείρηση του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ) ενάντια στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κοσσυφοπέδιο. Οι αεροπορικές επιδρομές διήρκεσαν από τις 24 Μαρτίου έως τις 10 Ιουνίου του 1999. Η επίσημη κωδική ονομασία της επιχείρησης του ΝΑΤΟ ήταν *Operation Allied Force*, στις Ηνωμένες Πολιτείες ονομαζόταν *Operation Noble Anvil*, ενώ στη Γιουγκοσλαβία η επιχείρηση ονομαζόταν λανθασμένα ως «*Μυλοκρῆνη ἀνήθο*» (Ελεήμων άγγελος), ως αποτέλεσμα παρανόησης ή λανθασμένης μετάφρασης. Οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί συνεχίστηκαν μέχρι που επετεύχθη συμφωνία, η οποία οδήγησε στην απόσυρση των γιουγκοσλαβικών ενόπλων δυνάμεων από το Κοσσυφοπέδιο και τη δημιουργία της Προσωρινής Διοίκησης των Ηνωμένων Εθνών στο Κοσσυφοπέδιο (UNMIK), μιας ειρηνευτικής αποστολής του ΟΗΕ στο Κοσσυφοπέδιο.

¹⁰⁰ Ο Αμπντουλάχ Οτζαλάν ή Οτσαλάν (*Abdullah Öcalan*, προφέρεται., 4 Απριλίου 1949), είναι ο ιδρυτής ηγέτης του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν, γνωστού ως Ρ.Κ.Κ., του οποίου σκοπός είναι η εγκαθίδρυση ενός ανεξάρτητου σοσιαλιστικού κουρδικού κράτους στο Κουρδιστάν. Ο Οτσαλάν, με την εμπλοκή μυστικών υπηρεσιών (CIA) και της ελληνικής πρεσβείας στην Κένυα, συνελήφθη από προδοσία και παραδόθηκε στις τουρκικές αρχές και βρίσκεται φυλακισμένος στο νησί Ιμραλί από τον Φεβρουάριο του 1999.

¹⁰¹ Ο Πόλεμος στο Αφγανιστάν (2001 - 2021) ήταν η μακροβιότερη ένοπλη σύρραξη των αρχών του 21ου αιώνα, (19 χρόνια και 8 μήνες) αλλά και ο πιο μακροχρόνιος πόλεμος στην στρατιωτική ιστορία των Η.Π.Α. Διεξήχθη ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τους Συμμάχους τους και στο Ισλαμικό Εμιράτο του Αφγανιστάν - γνωστό ως Ταλιμπάν, και έληξε με την απόσυρση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν και την επανίδρυση του Ισλαμικού Εμιράτου.

¹⁰² Ο Πόλεμος του Ιράκ αποτελεί στρατιωτική επιχείρηση, η οποία άρχισε στις 20 Μαρτίου 2003 από τις Ηνωμένες Πολιτείες υπό την προεδρία του Τζορτζ Μπους του νεότερου και το Ηνωμένο Βασίλειο υπό την πρωθυπουργία του Τόνι Μπλερ, με στόχο την ανατροπή του τότε ηγέτη του Ιράκ Σαντάμ Χουσεΐν. Αποτέλεσε μέρος του γενικότερου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», τους πολέμους δηλαδή που διοργάνωσαν οι ΗΠΑ μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001.

¹⁰³ <https://www.tralala.gr/mousikes-biografiesmikhs-theodorakhs/> (20/03/2022).

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του αποσύρθηκε από το πολιτικό και μουσικό προσκήνιο και ασχολήθηκε με την ανάγνωση, τη συγγραφή, την έκδοση των παρτιτούρων του και δημοσίευσε κείμενα για τον πολιτισμό και την πολιτική. Έλαβε πολλά βραβεία για την καλλιτεχνική του δράση όπως το βραβείο *Erich Korngold*¹⁰⁴ (2002) και το βραβείο *Δια βίου Κατορθώματος*, μέρος των *World Soundtrack Awards*¹⁰⁵ (2007). Απεβίωσε στις 2 Σεπτεμβρίου 2021, στην Αθήνα, σε ηλικία 96 ετών¹⁰⁶

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ-ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Σύμφωνα με την *Gail Holst-Warhaft*¹⁰⁷ στο 4^ο Διεθνές Συνέδριο *Μίκης Θεοδωράκης* «ο Θεοδωράκης ένιωσε περήφανος για το μπαλέτο του *Ζορμπάς* στην πρεμιέρα του στη Βερόνα (1988), καθώς είδε σε πανό να γράφεται το όνομά του δίπλα στους γίγαντες της ιταλικής όπερας. Μετά το θρίαμβο του μπαλέτου, και αφού είχε πει δύο-τρία ποτηράκια κρασί, έδωσε μια υπόσχεση στο διευθυντή του φεστιβάλ: Θα γράψω τρεις όπερες είτε, μια για το *Verdi*, μια για τον *Puccini*, και μια για το *Bellini*»¹⁰⁸.

2.1. Η όπερα Κώστας Καρυωτάκης - Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου

Η όπερα *Κώστας Καρυωτάκης* ή αλλιώς *Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου* γράφτηκε σε κείμενο του συνθέτη και στίχους των ποιητών Καρυωτάκη¹⁰⁹ και

¹⁰⁴ *Erich Wolfgang Korngold* (1897-1957) ήταν Βιενέζος συνθέτης, γεννηθείς στη Μοραβία, της Αυστροουγγαρίας και πολιτογραφημένος στις ΗΠΑ, το 1943. Η αξιολόγηση του έργου του μετά θάνατον, οδήγησε στη θέσπιση βραβείου ο προς τιμήν του. <http://awardsandwinners.com/winner/?name=erich-wolfgang-korngold&mid=/m/025vry> (19/01/2022).

¹⁰⁵ *World Soundtrack Awards* (δηλ. Παγκόσμια Βραβεία Μουσικής Υπόκρουσης), που κυκλοφόρησαν το 2001 από το *Film Fest Gent*, στοχεύουν στην οργάνωση και την επίβλεψη των εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και επαγγελματικών πτυχών της τέχνης της κινηματογραφικής μουσικής. <https://www.worldsoundtrackawards.com/> (19/01/2022).

¹⁰⁶ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (20/11/2021).

¹⁰⁷ *Gail Holst-Warhaft*: Αυστραλιανή δημοσιογράφος, πεζογράφος, ποιήτρια, ακαδημαϊκός, μουσικός και μεταφράστρια. Τη δεκαετία του 1970, συνεργάστηκε ως πιανίστα με το Μίκη Θεοδωράκη. <https://gailholst-warhaft.com/about/> (19/01/2022).

¹⁰⁸ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (29/11/2021).

¹⁰⁹ Κωσταντίνος Γ. Καρυωτάκης: (1896 - 1928) ήταν Έλληνας ποιητής και πεζογράφος. Θεωρείται ως ο κυριότερος εκφραστής της σύγχρονης λυρικής ποίησης..

Βάρναλη¹¹⁰ κατά την περίοδο 1984-86. Ήταν αφιερωμένη στον Μάνο Χατζιδάκι^{111,112}. Η πρώτη παράσταση δώθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1987 στην Εθνική Λυρική Σκηνή.¹¹³ Την περίοδο εκείνη, ο συνθέτης εργάστηκε έντονα για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στο πλευρό της Αριστεράς (1981-86), τόσο ως πολίτης όσο και ως βουλευτής. Στις 2 Ιουνίου 1985 έλαβαν χώρα οι βουλευτικές εκλογές, στις οποίες το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα με πρόεδρο τον Ανδρέα Παπανδρέου κέρδισε τις εκλογές, συνεχίζοντας έτσι να κυβερνά από την προηγούμενη θητεία του (δηλ. από το 1981).¹¹⁴ Το 1986 παραιτήθηκε από τη θέση του βουλευτή Επικράτειας του ΚΚΕ, καθώς, όπως αναφέρει ο ίδιος:

[...η Αριστερά δεν έβλεπε την εποχή εκείνη τον κίνδυνο. Είχε αυταπάτες. Και γι' αυτό το λόγο σ'ένα μεγάλο βαθμό συνεργούσε σ' αυτήν την καταστροφική για τον λαό μας πολιτική...]¹¹⁵

Παράλληλα, ο Θεοδωράκης ασχολήθηκε εκείνη την εποχή με την ανατολίτικη μουσική και τους λεγόμενους «δρόμους», γράφοντας περίπου εξήντα τραγούδια με βάση αυτούς.

Όσον αφορά το έργο, πρόκειται για μια *opera buffa*¹¹⁶ σε δύο πράξεις¹¹⁷. Όντας μία «πικρή σάτιρα», μια μαύρη κομωδία, εξιστορεί τη ζωή και το θάνατο του αυτόχειρα ποιητή Καρυωτάκη, ο οποίος δεν μπορεί να υπομείνει την κριτική και θεωρεί τους πάντες υπεύθυνους για το θάνατό του και το θάνατο του έθνους του.¹¹⁸

Η όπερα αναπτύσσεται μέσα από μία αλληγορία. Ο Διόνυσος αποτελεί το σύμβολο του ελληνικού παρελθόντος που ενώνει το κοσμικό με το ιερό και αφήνει χώρο για ελπίδα. Η επιστροφή του θεού συμβολίζει την κατάσταση της σύγχρονης Ελλάδας, καθώς υποδηλώνει ότι μετά από ένα μεγάλο διάστημα αντίξοων συνθηκών με πολέμους και κατοχές η χώρα εξακολουθεί να τυραννιέται από την υπερβολική

¹¹⁰ Κώστας Βάρναλης: (1884 –1974) ήταν Έλληνας ποιητής και λογοτέχνης. Είναι γνωστός κυρίως για τα ποιήματά του, αλλά έγραψε επίσης αφηγηματικά έργα, κριτική και μεταφράσεις.

¹¹¹ <https://www.icidiseis.gr/politismos/108643/o-dionysos-tou-miki-theodoraki> (30/11/2021).

¹¹² <https://www.naftemporiki.gr/story/1767789/epitafios-gia-enan-megalo-ellina> (20/03/2022).

¹¹³ Θεοδωράκης (1999), σελ. 21.

¹¹⁴ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%B5%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AD%CF%82_1985 (05/02/2022).

¹¹⁵ Θεοδωράκης (1999), σελ. 43.

¹¹⁶ Η *opera buffa*: κωμική όπερα.

¹¹⁷ <https://www.mikistheodorakis.gr/el/writings/articles/?st=60&nid=4300> (29/11/2021).

¹¹⁸ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (29/11/2021).

κατανάλωση και τα προσωπικά συμφέροντα της εξουσίας, γεγονός που εξαλείφει κάθε ίχνος ελπίδας.¹¹⁹

Έμπνευση για την όπερα αποτέλεσε η αποστροφή που αισθανόταν ο συνθέτης για την κυβερνητική πολιτική εξαιτίας του δόγματος «Εξουσία για την Εξουσία»¹²⁰ που κυριαρχούσε.¹²¹ Μέσα από το έργο εξωτερικεύει την προσωπική του θέση για τη συνέχιση της κατάχρησης της εξουσίας σε μία ήδη ταλαιπωρημένη από πολέμους και κατοχές χώρα, η οποία διανύει τη δεκαετία του '80. Χρησιμοποιεί σκηνές επηρεασμένες από πραγματικά συμβάντα συγκεκριμένων περιόδων (1928-1942-1850-1948-1980)¹²². Σύμφωνα με τον ίδιο, η γνώση των πολιτικών συμβάντων της περιόδου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση «προκειμένου να κατανοηθεί το κείμενο» της όπερας καθώς η κάθε λέξη χρησιμοποιείται στοχευμένα.¹²³ Σύμφωνα με τον ίδιο:

[...Η επίκληση στο Διόνυσο γίνεται σε μία στιγμή κατά την οποία η εξουσία θίγει τη ρίζα των Ελλήνων, την θείαν Άμπελον, αυτήν που μας χάρισε επί χιλιετηρίδες την θείαν μέθην...]¹²⁴

Η όπερα αποτελεί συνέχεια του κύκλου τραγουδιών του *Διόνυσος* για λαϊκό τραγουδιστή, χορωδία και λαϊκή ορχήστρα, του οποίου η πρώτη παραγωγή έγινε το 1985 από την ανεξάρτητη δισκογραφική εταιρεία «Σείριος», ιδρυτής της οποίας ήταν ο Χατζιδάκις. Θεωρείται συνέχεια, καθώς όπως αναφέρει και ο συνθέτης:

[... Είναι απαραίτητο λοιπόν, για να κατανοηθεί ο Κώστας Καρυωτάκης σαν κείμενο όπερας να γνωρίσουμε τον Διόνυσο...]¹²⁵

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως ο ίδιος θεωρούσε ότι η «προσπάθειά του» στο χώρο της τραγωδίας ονομάζεται «Ολοκληρωμένος Διονυσιασμός», καθώς Διόνυσος γι' αυτόν σήμαινε «η ωδή που εμπνέει», «η ωδή στον Τράγο (Διόνυσο)» και ως εκ τούτου «τραγωδία».¹²⁶

¹¹⁹ <https://www.ieidiseis.gr/politismos/108643/o-dionysos-tou-miki-theodoraki> (30/11/2021), και <https://mikisradio.com/%CE%BF%CE%B9-%CF%8C%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%AF%CE%BA%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7-%CE%BF-%CE%B8%CF%81%CE%AF%CE%B1%CE%BC%CE%B2%CE%BF/> (30/12/2021).

¹²⁰ «Εξουσία για την εξουσία»: η εξουσία που εξυπηρετεί μόνο τα δικά της συμφέροντα και όχι του λαού.

¹²¹ Θεοδωράκης (1999), σελ. 43-45.

¹²² Θεοδωράκης (1999), σελ. 22.

¹²³ Θεοδωράκης (1999), σελ. 45, και <https://www.alt.gr/laiki-parakatathiki-o-ploytos-toy-sym/> (30/12/2021).

¹²⁴ Θεοδωράκης (1999), σελ. 126.

¹²⁵ Θεοδωράκης (1999), σελ. 46.

¹²⁶ Θεοδωράκης (1999), σελ. 167.

Η πρώτη αυτή γνωριμία με τον Δίονυσο, επομένως, γίνεται μέσω του κύκλου τραγουδιών. Ο Θεοδωράκης χαρακτήρισε αυτόν τον κύκλο ως ένα «σύγχρονο θρησκευτικό δράμα», με στόχο να ξαναφέρει στην μνήμη του λαού, αρχαίους και σύγχρονους μύθους, μήπως και καταφέρει να δει μέσα από τα σύμβολα, την ουσία της ζωής του, που κατά τη γνώμη του χάνεται όλο και περισσότερο. Μάλιστα, όπως αναφέρει και ο ίδιος, «για να κατανοηθεί ο *Κώστας Καρυωτάκης* σαν κείμενο όπερας είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε τον *Δίονυσο*».¹²⁷

Η πρεμιέρα του έγινε στις 14 Φεβρουαρίου 1987 υπό τη διεύθυνση του Λουκά Καρυτινού^{128, 129} Στη συνέχεια, καθώς εξέφραζε ιδέες και καταστάσεις μιας συγκεκριμένης πολιτικής συγκυρίας, έπεσε στην αφάνεια.

2.3.Σύνοψη της όπερας

Ακολουθεί μία σύντομη περίληψη του λιμπρέτου της όπερας, βασισμένη στον τρόπο που αυτό παρουσιάζεται στο βιβλίο *Μελοποιημένη Ποίηση- Τόμος Γ/Λυρικές Τραγωδίες* του Μ. Θεοδωράκη, στις σελίδες 23-41.

Χαρακτήρες της όπερας:	
ΔΙΟΝΥΣΟΣ	Βαθύφωνος
ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ	Κοντράλτο
ΠΟΙΗΤΗΣ	Βαρύτονος
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ	Οξύφωνος

¹²⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 46.

¹²⁸ Ο Λουκάς Καρυτινός είναι Καλλιτεχνικός Διευθυντής της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών από τον Οκτώβριο του 2020.

<https://www.koa.gr/gr/musicians/%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CF%82/>
(20/03/2022).

¹²⁹ Θεοδωράκης (1999), σελ. 21.

ΦΑΙΔΡΑ	Υψίφωνος
ΠΟΥΝΕΝΤΕΣ	Οξύφωνος
ΒΑΣΙΛΙΑΣ	Οξύφωνος
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ	Υψίφωνος
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ	Βαρύτονος
ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ	Οξύφωνος
ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ, ΛΑΟΣ	Χορωδία

ΠΡΑΞΗ Ι

Παραλία της Πρέβεζας στον Αμβρακικό

Ο Διόνυσος παρουσιάζει μία εισαγωγή της υπόθεσης της του έργου. Εμφανίζεται ο Ποιητής (Ο Καρυωτάκης) και, βυθισμένος στις σκέψεις του και απευθυνόμενος στα δέντρα, ετοιμάζεται να αυτοκτονήσει με ένα πιστόλι. Καταυθάνει ο Δημοσιογράφος της *RET*, το σταθμό της Αλλαγής, και του παίρνει συνέντευξη σχετικά με την αυτοκτονία του. Κατόπιν καταφθάνει η Φαίδρα πλησιάζει τον Ποιητή ερωτικά, ενώ το όλο σκηνικό παρακολουθεί ο Δημοσιογράφος και χαίρεται ιδιαίτερα. Ο Ποιητής συνέρχεται από το λήθαργο. Συνειδητοποιεί την πραγματικότητα, μα δεν μπορεί να δει τη Φαίδρα, καθώς το φως του ήλιου τον τυφλώνει.

Έρχεται η Ρωμιοσύνη, τουλάχιστον οχτώ μηνών έγκυος, και από πίσω της ο Πουνέντες, ο υφυπουργός που την κυνηγά. Ο Δημοσιογράφος μένει έκπληκτος από την απρόσμενη συνάντηση με τον υφυπουργό, ενώ η Ρωμιοσύνη συστήνεται στον Ποιητή και του εξηγεί ότι ο Πουνέντες την κυνηγά. Ο Ποιητής, αναγνωρίζοντας την αγαπημένη του Ρωμιοσύνη, απειλεί πως θα αυτοκτονήσει με το πιστόλι στον κρόταφο καθώς θεωρεί ότι η Ρωμιοσύνη τον απάτησε, κάτι που εκείνη αρνείται κατηγορηματικά. Η Φαίδρα, που ζηλεύει την κατάσταση που δημιουργήθηκε, κάνει ειρωνικά σχόλια. Ο Πουνέντες εξηγεί πως κυνηγάει την Ρωμιοσύνη κατ' εντολή του Σιρόκου, καθώς αυτή ξέφυγε από τα οράματά τους. Ο Ποιητής την διεκδικεί και απειλεί ότι θα σκοτώσει με το όπλο του τον Πουνέντες, ενώ η Φαίδρα προσπαθεί να τον σταματήσει. Ο Δημοσιογράφος απελπίζεται διότι τα δρώμενα δεν θα μεταδοθούν στην *RET second*. Ο Πουνέντες υποστηρίζει ότι «ένας ποιητής δεν θα μπορέσει να συλλάβει την δύναμη των οραμάτων», κάτι στο οποίο ο Ποιητής αντιτίθεται.

Εμφανίζονται κρατούμενοι άνδρες-γυναίκες-παιδιά και γύρω τους φρουροί στρατιώτες της «Ες-Ες», που τους μεταφέρουν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης χωρίς

να το ξέρουν. Κάνουν μία στάση δέκα λεπτών και συναντούν τον Ποιητή. Ο λαός δεν τον αναγνωρίζει, όμως εκείνος τους λέει πως μπορεί να προβλέψει το μέλλον. Ένας από τον λαό έντρομος ανακοινώνει ότι τους πάνε σε στρατόπεδο και ένας άλλος προσθέτει ότι θα τους εξοντώσουν. Ο λαός δεν τους πιστεύει. Ο Ποιητής προφητεύει όμορφες εικόνες γι' αυτούς στον κήπο της Εδέμ. Τους λέει ότι ο τόπος που τους πάνε λέγεται «Ουτοπία» και πως το δικό του όνομα είναι «Ψεύτης». Ο λαός τον θαυμάζει. Ο Ποιητής και η Ρωμοσύνη θρηνούν τη «θανάσιμη» γι' αυτούς νύχτα και την απομόνωση από όσους αγαπούν.

ΠΡΑΞΗ II

Ορεινή Ελλάδα με δέντρα, θάμνους και καλύβες από σβούνιες. Σε μία πλαγιά του βουνού υπάρχει μια σπηλιά.

Ο Διόνυσος μπαίνει πηδώντας και χορεύοντας και αναφερόμενος στον Ποιητή λέει ότι ποτέ δε βρέθηκε σε τέτοιο χάλι και ότι έχουν εξαφανιστεί οι Έλληνες, καθώς, όπως του είπε ο Όθωνας, «Την Ελλάδα τώρα την κατοικούν Βάρβαροι» και ήρθε εδώ για να κρυφτεί και να σκεφτεί.

Έρχονται στρατιώτες με στολές ελληνικές αλλά και από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και αυλικό με ευρωπαϊκές ενδυμασίες. Αυτούς ακολουθούν Καραγκούνες που κρατούν δύο θρόνους, στους οποίους κάθονται ο Όθωνας και η Αμαλία. Οι στρατιώτες υμνούν τον Όθωνα ως Ελευθερωτή. Ο Αξιωματικός δηλώνει τη δυσαρέσκιά του καθώς ζει ο Διόνυσος και άλλοι αντίστοιχοι και ψάχνει λύση. Η Αμαλία προτείνει να τον κάνουν υπουργό και να κρατήσουν το στόμα τους κλειστό καθώς «ο περήφανος κολίγος θα ξεσηκωθεί, αν ο Διόνυσος μπει στη φυλακή». Χωριάτες που τραγουδούσαν ξέγνιαστοι έρχονται και προσκυνούν τον Όθωνα. Ο Αξιωματικός ρωτά τον λαό τι ξέρει για τον Διόνυσο. Ένας λέει πως είναι θεός και τον συλλαμβάνουν. «Ο Διόνυσος είναι ληστής», τους εξηγεί ο Αξιωματικός με απειλή την σύλληψη. Φεύγουν οι χωριάτες τραγουδώντας.

Με βασιλική διαταγή καταζητείται ο Διόνυσος. Οι στρατιώτες τον βρίσκουν και τον ενημερώνουν ότι ο Όθωνας θέλει να τον κάνει υπουργό. Μπαίνουν Αντάρτες του ΕΛΑΣ προς υπεράσπιση του Διονύσου. Οι στρατιώτες και ο Αξιωματικός μένουν έκπληκτοι. Εμφανίζεται η Ρωμοσύνη και προσκαλώντας τον Διόνυσο να φύγει μαζί της χάνονται μαζί.

Παραλία της Πρέβεζας στον Αμβρακικό. Ο Ποιητής κάθεται στο καφενείο.

Έρχεται ο Διόνυσος δηλώνει στον Ποιητή τον εκνευρισμό του με τους «Εραστές της Εξουσίας» και την κατάντια του ίδιου και της χώρας. Η Φαίδρα, η Ρωμοσύνη, ο Δημοσιογράφος και ο Πουνέντες εμφανίζονται. Ο Ποιητής βυθίζεται στις σκέψεις του και συλλογιζόμενος την κατάντια του έθνους ετοιμάζεται να αυτοκτονήσει. Έρχεται διακριτικά ο λαός και η Ρωμοσύνη τραγουδά μαζί τους το «στερνό τραγούδι» καθώς νυχτώνει. Φεύγουν.

Έρχονται πάλι στρατιώτες, αυλικοί, ο Αξιωματικός και οι Καραγκούνες που κουβαλούν τους 2 θρόνους, πάνω στους οποίους κάθονται τώρα ο Παύλος και η Φρειδερίκη. Ήρθαν επιδιώκοντας να σκοτώνουν τον Διόνυσο. Ο Ποιητής τους ζητά να κρίνει ο λαός σχετικά με την θανατική ποινή του Διονύσου. Μπαίνει ο λαός υμνώντας τον βασιλιά. Ο Ποιητής εξηγεί στον λαό ότι κρατά την μοίρα στα χέρια του, ότι αυτή είναι η αλήθεια. Ο λαός παίρνει το μέρος του βασιλιά.

Φεύγουν οι βασιλείς και η ακόλουθοί τους και εμφανίζεται η Ρωμοσύνη, την οποία ακολουθούν οι υπόλοιποι σολίστ. Λέει ότι υπήρξε ευτυχής στην πατρίδα της μαζί ανθρώπους αγαπημένους, μέχρι που ήρθε η Αλλαγή και εξηγεί την ιστορία της με τον Σιρόκο και τα «οράματα». Όλοι μαζί θρηνούν τα όνειρα που σαπίζουν, μέχρι που ο Δημοσιογράφος βλέπει μία βάρκα χωρίς κουπιά να τους πλησιάζει. Ο λαός μπαίνει τρομαγμένος, καθώς τα πάντα, βουνά, ζώα, δέντρα, μιλούν και περατούν. Πάνω της στέκεται ο Άγγελος, ο οποίος φτάνοντας στη στεριά λέει πως ήρθε να αποτρέψει τον θάνατο του Ποιητή και μέσα από αλληγορίες μιλά για την καταστροφή του κόσμου. Ο Ποιητής παίρνει το περίστροφο και σημαδεύει την καρδιά του. Όλοι προσπαθούν να τον σταματήσουν καθώς «μαζί του σκοτώνει την ζωή». Σημαδεύει με το όπλο το κοινό, καθώς σκοτινιάζει λέγοντας «Αλτ! Πυροβολώ το μέλλον».

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: ΜΗΔΕΙΑ

3.1. Όπερα *Μήδεια*

Η *Μήδεια* είναι δραματική όπερα σε δύο πράξεις προς τιμήν του *Verdi* και γράφτηκε κατά το διάστημα 1989-1991¹³⁰. Ο Θεοδωράκης την περίοδο αυτή είχε αναλάβει καθήκοντα ως ανεξάρτητος βουλευτής υποστηρίζοντας το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας (1989-92) και κατά τα έτη 1990 – 1992 διετέλεσε Υπουργός Επικράτειας. Πρόκειται για μια εξαιρετικά δραστήρια πολιτικά περίοδο της ζωής του, κατά την οποία συνδύασε ένα ιδιαίτερα πολύπλευρο καλλιτεχνικό έργο στην Ελλάδα

¹³⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 103.

και το εξωτερικό με στόχο το μήνυμα της ειρήνης των λαών και την ενίσχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όπως αναφέρει ο συνθέτης, το έργο αυτό «συμβατικά είναι όπερα, αλλά για μένα ήταν ένα είδος μουσικό» (θεωρώντας πως η δραματουργία της όπερας οδηγεί το έργο σε μία άλλη διάσταση σε σχέση με τα καθαρά μουσικά έργα που μέχρι τότε είχε γράψει), καθώς για πρώτη φορά έπρεπε μέσω της μουσικής να μπει «στο πετσί των πρωταγωνιστών». ¹³¹ Το *libretto* βασίστηκε στο μεταφρασμένο κείμενο της *Μήδειας* του Ευριπίδη. Την νεοελληνική μετάφραση και προσαρμογή του κείμενου ανέλαβε ο συνθέτης, με ελάχιστες παρεμβάσεις, όπως η προσθήκη ανδρικού χορού κοντά στον γυναικείο. ¹³² Η λυρική αυτή τραγωδία έκανε την πρεμιέρα της στην όπερα *Arriaga*, στο *Bilbao* της Ισπανίας στις 1/10/1991. ¹³³

Καθώς ο Θεοδωράκης θεωρούσε τη *Μήδεια* ως την «τραγωδία των τραγωδιών», ¹³⁴ αφιερώθηκε δύο χρόνια αποκλειστικά στη σύνθεσή της. Ο ίδιος αναφέρει σχετικά:

[...προσπάθησα να εξαντλήσω όση μελωδική φλέβα διαθέτω στην προσπάθειά μου να παρακολουθήσω τον Ευριπίδη στους λαβύρινθους αυτής της πρωτοφανούς ανάλυσης που κάνει στα βάθη της ανθρώπινης ψυχής. Άλλωστε, αυτό ήταν και το βασικό στοιχείο που με οδήγησε στην επιλογή της *Μήδειας*...] ¹³⁵

Η *Μήδεια* είναι μία πρόσφυγας από την Μικρά Ασία και από την πρώτη εμφάνισή της ζητά συμπόνια και κατανόηση από το κοινό για τη δυστυχή της κατάσταση. Ωστόσο, αντιμετωπίζεται ως ξένη από τους Κορίνθιους, σε πνέυμα απόλυτου εθνικισμού, γεγονός που παρομοιάζεται με το προσφυγικό κύμα του 1922. ¹³⁶ Ο ίδιος γράφει:

[...Η βάρβαρη, η ξεριζωμένη, η παθιασμένη από έρωτα και ντροπιασμένη από τον άντρα της, η μάνα που λατρεύει τα παιδιά της και που δεν καταδέχεται την ατίμωση της εξορίας, η γυναίκα που οδηγείται στην κορύφωση του πάθους και σκοτώνει τα ίδια της τα σπλάχνα, είναι ίσως κάτι παραπάνω από την τραγωδία ενός προσώπου...] ¹³⁷

¹³¹ ΣΥΝΝΕΤΕΥΞΗ ΠΟΤΑΜΟΣ. *Ο Μίκης Θεοδωράκης για το «Ανακκλώνοντας τη Μήδεια» (και όχι μόνο)*, 2013.

<https://www.ogdoo.gr/prosopa/synenteykseis/o-mikis-theodorakis-gia-to-anakyklononta> (31/12/2021).

¹³² Θεοδωράκης (1999), σελ. 75,103.

¹³³ <https://mikisguide.gr/i-midia-serni-to-choro-stis-lyrikes-tragodies-tou-miki-theodoraki/> (30/12/2021), και <https://theodorakism.blogspot.com/2014/03/gail-holst.html> (31/12/2021).

¹³⁴ <https://mikisguide.gr/i-midia-serni-to-choro-stis-lyrikes-tragodies-tou-miki-theodoraki/> (30/12/2021).

¹³⁵ Θεοδωράκης (1999), σελ. 103.

¹³⁶ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (30/12/2021).

¹³⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 103.

Με την προσθήκη του ανδρικού χορού, επιδιώκει να αναδείξει τον διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης της Μήδειας από τα δύο φύλα. Από την μία οι άντρες την φοβούνται, ενώ από την άλλη, οι γυναίκες –τουλάχιστον στην αρχή– την υποστηρίζουν και την δικαιώνουν.¹³⁸

Στη «Συνέντευξη Ποταμός» (2013), ο συνθέτης ανέφερε ότι ήθελε με τη μουσική επένδυση της τραγωδίας να αποκαλύψει τη διαδικασία που έκανε μια μάνα να σκοτώσει τα παιδιά της, μια πράξη καθόλου απλή¹³⁹.

Η αρχική εκδοχή της όπερας είχε πεντάωρη διάρκεια, αργότερα ο συνθέτης τη μείωσε σε τρίωρη. Κατά την επεξεργασία αυτή του έργου συνειδητοποίησε ότι:

[...η Μήδεια δεν είναι θύτης είναι θύμα! Κι αυτό ήθελε να τονίσει και ο Ευριπίδης, γιατί το γράφει αυτό στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και κάτι θέλει να πει στους Αθηναίους...]¹⁴⁰

Η ουβερτούρα¹⁴¹ της Μήδειας έχει πολλά κοινά στοιχεία με τη μουσική που συνέθεσε για την ταινία *Ηλέκτρα*. Το κύριο μελωδικό θέμα το επαναφέρει σε κρίσιμα σημεία της όπερας, καταφέροντας να δημιουργήσει μια απειλητική και παράλληλα μελαγχολική ατμόσφαιρα. Επιπλέον, μέσα από την ακρόαση της όπερας, αντιλαμβάνεται κανείς ότι αυτό το μελωδικό θέμα αποτελεί το κυρίαρχο μουσικό στοιχείο που συνοδεύει σε απόλυτη αρμονία τις αντιθέσεις και τις μεταβολές του τρόπου δράσης των χαρακτήρων, ενώ με αντίστοιχο τρόπο λειτουργούν και μικρότερα μελωδικά τμήματα.¹⁴²

Η πρεμιέρα της όπερας έγινε το 1991 στο *Bilbao*. Τη μουσική διεύθυνση ανέλαβε πάλι ο Λουκάς Καρυτινός.¹⁴³ Ανέβηκε επίσης 6 και 8 Ιουλίου 1993 στα πλαίσια του Φεστιβάλ Αθηνών στο Ηρώδειο¹⁴⁴. Στις 5 Μαΐου 1995 έγινε πρεμιέρα της γερμανικής διασκευής της στο *Meiningen* της Γερμανίας και από τότε δεν ξανανέβηκε σε κάποιον θίασο. Ωστόσο, το 2013, ο Θεοδωράκης ανέλαβε να συνθέσει την μουσική της

¹³⁸ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (30/12/2021).

¹³⁹ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΠΟΤΑΜΟΣ. *Ο Μίκης Θεοδωράκης για το «Ανακκλώνοντας τη Μήδεια» (και όχι μόνο)*, 2013. <https://www.ogdoo.gr/prosopa/synenteykseis/o-mikis-theodorakis-gia-to-anakyklononta> (31/12/2021).

¹⁴⁰ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΠΟΤΑΜΟΣ. *Ο Μίκης Θεοδωράκης για το «Ανακκλώνοντας τη Μήδεια» (και όχι μόνο)*, 2013. <https://www.ogdoo.gr/prosopa/synenteykseis/o-mikis-theodorakis-gia-to-anakyklononta> (31/12/2021).

¹⁴¹ Ουβερτούρα (*overture*): ορχηστρική εισαγωγή που ακούγεται συνήθως πριν σηκωθεί η αυλαία, σε μία όπερα ή σε ένα ορατόριο.

¹⁴² <https://theodorakism.blogspot.com/2014/03/gail-holst.html> (31/12/2021).

¹⁴³ Θεοδωράκης (1999), σελ. 75.

¹⁴⁴ <https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/35970> (19/03/2021).

ταινίας *Ανακυκλώνοντας την Μήδεια* του Αστέρη Κούτουλα¹⁴⁵, η οποία βασίστηκε στην όπερα του Μίκη.¹⁴⁶ Στην ταινία αυτή, η Μήδεια παρομοιάζεται με την Ελλάδα που «σκοτώνει» τα «παιδιά» της, δηλαδή την νεολαία της, εμποδίζοντάς τα να οραματίζονται και να ελπίζουν σε μία άνετη και ευτυχισμένη ζωή εντός της χώρας και αναγκάζοντάς τα να εναποθέσουν τις ελπίδες τους για μία καλύτερη ζωή στο εξωτερικό.¹⁴⁷

3.2. Σύνοψη της όπερας¹⁴⁸

Ακολουθεί μία σύντομη περίληψη του λιμπρέτου της όπερας, βασισμένη στον τρόπο που αυτό παρουσιάζεται στο βιβλίο *Μελοποιημένη Ποίηση- Τόμος Γ/Λυρικές Τραγωδίες* του Μ. Θεοδωράκη, στις σελίδες 78-102.

Χαρακτήρες της όπερας:	
ΜΗΔΕΙΑ	Υψίφωνος
ΙΑΣΟΝΑΣ	Οξύφωνος
ΑΙΓΙΕΥΣ	Βαρύτονος
ΚΡΕΩΝ	Βαθύφωνος
ΤΡΟΦΟΣ	Μεσόφωνος
ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ,	Οξύφωνος
ΚΟΡΥΦΑΙΑ (ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ)	Μεσόφωνος
ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΜΗΔΕΙΑΣ	Υψίφωνος
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ, ΛΛΟΣ	Χορωδία

¹⁴⁵ Ο Αστέρης Κούτουλας (Οράντσα, Ρουμανία, 5 Απριλίου 1960) είναι Έλληνας μουσικοπαραγωγός, σκηνοθέτης, μεταφραστής και συγγραφέας που ζει στο Βερολίνο.

¹⁴⁶ <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CF%85%CE%BA%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%AE%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B1/a-16893605> (19/03/2022).

¹⁴⁷ <https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CF%85%CE%BA%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%AE%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B1/a-16893605> (19/03/2022).

¹⁴⁸ Θεοδωράκης (1999), σελ. 75-102.

ΠΡΑΞΗ Ι

Σκοτάδι. Η τροφός και ο γυναικείος χορός παίρνουν θέση μπροστά στο σκηνικό. Το φως φωτίζει το σκηνικό απότομα με το τέλος της μουσικής.

Η τροφός κάνει μία εισαγωγή θρηνώντας για όσα προηγήθηκαν, ευχόμενη να μην είχαν γίνει: η κυρά της, η Μήδεια, καθώς ήταν ερωτευμένη με τον Ιάσονα, έπεισε τις κόρες του Πελία να σφάζουν τον πατέρα τους, ώστε εκείνη να μετοικήσει στην Κόρινθο. Στην αρχή αγαπήθηκε από τον λαό και ζούσε αγαπημένα κοντά στον Ιάσονα. Όμως όταν εκείνος την άφησε μόνη με τα παιδιά της στη ξένη χώρα για να κοιμάται με την κόρη του Κρέοντα, οι ντόπιοι τη μίσησαν. Πλέον μελαγχολεί και καταθλίβεται λόγω της προδοσίας του αγαπημένου της, γιατί για εκείνον πρόδωσε όλη της την πατρίδα και οικογένεια και μισεί ακόμη και τα παιδιά της. Έχει σκοπό να τον εκδικηθεί.

Έρχεται ο παιδαγωγός με τα παιδιά της Μήδειας και ενημερώνει την τροφό ότι ο Κρέοντας έχει σκοπό να διώξει την Μήδεια από την πόλη, αψιφώντας ακόμη και τα παιδιά που έχει με τον Ιάσονα καθώς «θάβουν τις παλιές συγγένειες οι καινούριες». Αποφασίζουν να μην το πουν στην Μήδεια και η τροφός συμβουλεύει τον παιδαγωγό, αφού γυρίσει τα δύο αγόρια στο σπίτι, να τα κρύψει από την μητέρα τους, γιατί «ο θυμός την πνίγει». Όλοι θρηνούν για το κακό που μέλεται να γίνει, ενώ μέσα από το σπίτι ακούγεται η Μήδεια να βλαστημά την ζωή της και να μετανιώνει για τις πράξεις της.

Η τροφός αποφασίζει να της μιλήσει για να την λογικέψει, ενώ η Μήδεια βγαίνει από το σπίτι δηλώνοντας πως αποζητά μόνο τον θάνατο. Οι γυναίκες, ούσες με το μέρος της, αποφασίζουν να τη βοηθήσουν να τιμωρήσει τον Ιάσονα.

Καταφθάνει οργισμένος ο Κρέων και με θυμό προστάζει την Μήδεια να φύγει αμέσως μαζί με τα παιδιά της από τη χώρα. Έχοντας ακούσει όλες τις κατάρες της, και θεωρώντας της πονηρή, τη φοβάται για το κακό που μπορεί να κάνει τόσο σε αυτόν όσο και στην κόρη του. Η Μήδεια τον εκλιπαρεί γονατιστή να μην τη διώξει, λέγοντάς του πως δεν σκοπεύει να κάνει κακό ούτε σε αυτόν ούτε στην κόρη του, καθώς κανείς τους δεν της φέρθηκε άσχημα και τον επιβεβαιώνει πως μόνο τον άντρα της μισεί. Ωστόσο ο Κρέων μένει ανένδοτος. Τότε η Μήδεια του ζητάει προθεσμία μία μέρα για να φύγει, ώστε να σκεφτεί τι θα κάνει για τα παιδιά της, τα οποία χωρίς να φταίνε τα βρήκε τέτοια συμφορά. Εκείνος δέχεται να της δώσει την προθεσμία με

τον όρο ότι θα πρέπει να έχουν φύγει από τη χώρα πριν την ανατολή του ηλίου, αλλιώς εκείνη θα πεθάνει.

Ο Κρέων φεύγει και η Μήδεια θρηνεί την μοίρα της κοντά στις γυναίκες. Οργισμένη σχεδιάζει να δολοφονήσει και τους τρεις στην παράταση που της δόθηκε, χλευάζοντας τον Κρέοντα για την αμέλειά του. Ορκίζεται στην Εκάτη πως θα τους σκοτώσει ακόμη κι αν χάσει κι εκείνη τη ζωή της.

Μπαίνει ο Ιάσοντας με τη συνοδεία αντρών. Κατηγορεί την Μήδεια για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, καθώς εκείνος παρακάλεσε πολλές φορές τον βασιλιά να της επιτρέψει να μείνει, όμως τα λόγια και η οργή της τον τρόμαξαν αρκετά ώστε να τη διώξει. Μάλιστα, τη θεωρεί πολύ τυχερή που η τιμωρία της θα είναι μόνο η εξορία. Η Μήδεια τον χαρακτηρίζει αναιδή για το θράσος του να την κοιτά κατάματα και χαροποιείται με τον ερχομό του, καθώς έτσι μπορεί να τον κάνει να υποφέρει με τα λόγια της. Του εξιστορεί όλα όσα έκανε γι' αυτόν, τους θανάτους που προκάλεσε, την οικογένεια που αρνήθηκε, τις σχέσεις που πρόδωσε για να τον βοηθήσει και πως ως αντάλλαγμα εκείνος την εγκατέλειψε. Ο Ιάσοντας της εξηγεί ότι, ως εξόριστος από την Ιωλκό, το καλύτερο γι' αυτόν ήταν να παντρευτεί τη βασιλοπούλα, ώστε να αναθρέψει τα παιδιά του όπως τους αξίζει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ενδιαφέρεται πια για την Μήδεια.

Η Μήδεια δεν πείθεται από τα λόγια του, καθώς αν όντως ήταν έτσι τα πράγματα, δεν θα έκρυβε τη σχέση του και δεν θα την άφηνε να πορευτεί μόνη πλέον με τα δύο παιδιά τους. Ο Ιάσοντας και πάλι την καθιστά υπεύθυνη για την εξορία της και προσφέρεται να τη βοηθήσει με χρήματα και γνωριμίες, τα οποία εκείνη δεν δέχεται και τον διώχνει.

Έρχεται ο Αγιεύς, ο οποίος, θέλοντας να κάνει παιδιά, έλαβε χρησμό από το Μαντείο του Φοίβου και αναζητά τον Πιθέα, τον γιο του Πέλοπα, για να του ερμηνεύσει τον χρησμό. Η Μήδεια του εύχεται καλοτυχία και του εξιστορεί τα δικά της βάσανα. Ο Αγιεύς της προτείνει να τον ακολουθήσει στον τόπο του για να τη προστατέψει, της λέει όμως πως μόνη της πρέπει να έρθει και ορκίζεται στους θεούς πως δε θα τη διώξει από τον τόπο του, ούτε θα την παραδώσει στους εχθρούς της.

ΠΡΑΞΗ ΙΙ

Η Μήδεια ευχαριστεί τους θεούς για την καλή της τύχη και καταστρώνει το σχέδιό της, ώστε πριν φύγει για το νέο της σπιτικό να πάρει την εκδίκησή της: Θα δει τον Ιάσωνα και θα του πει πως πιστεύει όλα όσα της είπε και πως ξέρει ότι όλα τα

έκανε για το καλό τους. Γι' αυτό θα του ζητήσει να κρατήσει τα παιδιά μαζί του. Θα δώσει στα παιδιά της να δώσουν στην βασιλοπούλα δώρο ένα φαρμακωμένο αραχνοϋφαντο νυφικό, το οποίο θα σκοτώσει εκείνην και όποιον άλλον την αγγίξει. Έπειτα θα σφάζει τα παιδιά της για να «ξεριζώσει το σπίτι του Ιάσονα» και θα φύγει μακριά. Οι γυναίκες την ικετεύουν να λυπηθεί τα παιδιά της και πιστεύουν πως, ως μάνα, δεν θα μπορούσε πράγματι να τα σκοτώσει. Η Μήδεια μένει ανένδοτη.

Έρχεται ο Ιάσοντας, τον οποίο φώναξε η τροφός κατ' εντολή της Μήδειας. Η Μήδεια του λέει πως πλέον τον πιστεύει και πως η ίδια δεν φερόταν λογικά. Φωνάζει τα παιδιά της να φιλωθούν με τον πατέρα τους και του ζητάει να τα κρατήσει στην Κόρινθο, ενώ την διακατέχει φόβος γι' αυτό που σκοπεύει να τους κάνει. Ο Ιάσοντας την πιστεύει και δέχεται να προσπαθήσει να μεταπείσει τον βασιλιά με τη βοήθεια της μέλλουσας γυναίκας του. Η Μήδεια στέλνει τις υπηρέτριες να φέρουν το αραχνοϋφαντο νυφικό και ένα χρυσό στεφάνι ως δώρα για την βασιλοπούλα, ώστε να βοηθήσει τον Ιάσονα και να πείσει τον πατέρα της, λέγοντας στον Ιάσονα πως «ακόμα και οι θεοί πείθονται με δώρα». Δείνει τα δώρα στα παιδιά και τα στέλνει στο παλάτι, συνοδευόμενα από τον Ιάσονα και τον Παιδαγωγό, για να τα προσφέρουν στην βασιλοπούλα.

Επιστρέφει ο Παιδαγωγός με τα παιδιά φάιρνοντας την καλή είδηση πως οι βασιλείς δέχονται τα δώρα της και τα παιδιά της δεν θα εξοριστούν. Η Μήδεια δεν χαίρεται με όσα ακούει και στέλνει τον Παιδαγωγό να ετοιμάσει το δείπνο των παιδιών. Μιλώντας στα παιδιά της διχάζεται σχετικά με το τι να κάνει, καθώς δε θέλει να τα σκοτώσει και συλλογίζεται να τα πάρει μαζί της. Σύντομα όμως, ο θυμός την πνίγει και πάλι, καθώς δε θέλει να φανεί αδύναμη μπροστά στους εχθρούς της και προτιμά να σκοτώσει η ίδια τα σπλάχνα της από το να τα σκοτώσουν άλλοι με μαρτύρια, λόγω της δόλιας απάτης στην οποία τα έμπλεξε. Τα διώχνει να μπουν στο σπίτι.

Καταφθάνει ο αγγελιοφόρος φωνάζοντας την Μήδεια και την κατηγορεί πως τα φαρμακωμένα δώρα της σκότωσαν τη βασιλοπούλα και τον Κρέοντα και την προϋδοποιεί για να δραπετεύσει. Η Μήδεια χαροποιείται από την είδηση και ζητάει να μάθει περισσότερα για το σκηνικό. Ο αγγελιοφόρος εξιστορεί πως η βασιλοπούλα δυσανεστήθηκε βλέποντας τα παιδιά της Μήδειας, όμως ο Ιάσοντας την έπεισε να δεχτεί τα δώρα και να επιτρέψει στα παιδιά του να μην εξοριστούν. Εκείνη, μαγεμένη από τα δώρα δέχτηκε να τον βοηθήσει και τα φόρασε. Η βασιλοπούλα πέθανε καθώς το στεφάνι έβγαζε φλόγες και τα πέπλα της έτρωγαν τη σάρκα της. Ο Κρέοντας

αγκάλιασε την άψυχη κόρη του και πέθανε κι εκείνος. Ο αγγελιοφόρος φεύγει και η Μήδεια, θεωρώντας πλέον οριστική την απόφασή της, ετοιμάζεται να σκοτώσει τα παιδιά της. Πηγαίνει αργά προς το σπίτι και χάνεται παιρνώντας την μεγάλη πόρτα.

Οι γυναίκες θρηνούν για τα παιδιά και κατηγορούν την Μήδεια για αθλιότητα και παραφροσύνη. Έρχεται ο Ιάσοντας με σκοπό να εκδικηθεί την Μήδεια και να σώσει τα παιδιά του από τους συγγενείς των βασιλειάδων που εξαιτίας της μητέρας τους θα κυνηγήσουν. Οι γυναίκες των ενημερώνουν για το κακό που η Μήδεια προκάλεσε και του δείχνουν το μέρος που τα σκότωσε.

Ο Ιάσοντας, κραυγάζοντας, χτυπά με τις γροθιές του την μεγάλη πόρτα του σπιτιού. Πάνω από το σπίτι εμφανίζεται άρμα που το σέρνουν φτερωτοί δράκοι και πάνω στέκεται η Μήδεια με τα σφαγμένα παιδιά της. Ο Ιάσοντας τη προστάζει να «χαθεί από την Γη» καθώς δεν υπάρχει πιο μισητή γυναίκα από αυτήν και καταριέται την μοίρα του που επέλεξε μία βάρβαρη γυναίκα. Η Μήδεια τον κατηγορεί για όσα έγιναν, καθώς έπρεπε να «φαρμακώσει την καρδιά του», όπως έκανε εκείνος με τη δική της. Αποφασίζει να θάψει τα παιδιά της στο ναό της Ήρας της Ακράιας και στη συνέχεια να κατοικήσει στην Αθήνα, στη χώρα του Ερεχθέα. Με τον τρόπο αυτό φεύγει με το άρμα της χωρίς να επιτρέψει στον Ιάσωνα να αγγίξει τα παιδιά του.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: *ΗΛΕΚΤΡΑ*

4.3. Όπερα *Ηλέκτρα*

Η *Ηλέκτρα* είναι η τρίτη κατά σειρά όπερα του Θεοδωράκη σε δύο πράξεις. Την ξεκίνησε το 1992 και ολοκλήρωσε το 1994 προς τιμήν του *Puccini*. Είναι βασισμένη στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή. Τη νεοελληνική μετάφραση του αρχαίου κειμένου ανέλαβε ο Κώστας Γεωργουσόπουλος και τη συγγραφή του *libretto* ο Σπύρος Ευαγγελάτος¹⁴⁹.¹⁵⁰ Η παγκόσμια πρεμιέρα της έγινε το 1995 στο Λουξεμβούργο, με αφορμή τις εκδηλώσεις για την πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης.¹⁵¹

Όπως ήδη αναφέρθηκε, την περίοδο αυτή συνέθεσε και το *Canto Olympico* για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Βαρκελώνης¹⁵², ενώ ως πολιτικός

¹⁴⁹ Ο Σπύρος Ευαγγελάτος (20 Οκτωβρίου 1940 – 24 Ιανουαρίου 2017) ήταν Έλληνας σκηνοθέτης του θεάτρου πανεπιστημιακός και ακαδημαϊκός.

¹⁵⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 105.

¹⁵¹ <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/ilektra-mia-sygxroni-opera/> (06/01/2022).

¹⁵² Θεοδωράκης (1999), σελ. 180.

ανεξαρτητοποιήθηκε από το προεδρείο της Βουλής και διέκοψε τη σύμπραξή του με την κοινοβουλευτική ομάδα της ΝΔ. το 1993 παραιτήθηκε από βουλευτής και ανέλαβε για μερικούς μήνες τη θέση του Γενικού Διευθυντής Μουσικών Συνόλων της ΕΡΤ. Παράλληλα συνέδραμε στη διεύθυνση φλεγόντων πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων¹⁵³. Το 1993 πραγματοποίησε μια περιοδεία στις ΗΠΑ και τον Καναδά για την ισχυροποίηση των Ελλήνων Ομογενών και την ίδια χρονιά συνεργάστηκε με μεγάλες συμφωνικές ορχήστρες του εξωτερικού (φίλαρμονική της Χιλής, του Σαντιάγο κ.α.), ενώ το 1994 ολοκλήρωσε την περιοδεία «Μουσική χωρίς Σύνορα» (“Oracle”)¹⁵⁴ στις ΗΠΑ, ξεκινώντας από τη Νέα Υόρκη.

Ο συνθέτης αναφέρει σχετικά με το κίνητρο να μελοποιήσει τα κείμενα των αρχαίων τραγωδιών:

[... και στις τρεις όπερες-τραγωδίες το κύριο μέλημά μου υπήρξε η αναγωγή του λόγου σε μέλισμα-μέλος [...] Εγώ θέλησα να παρακολουθήσω τη ροή του λόγου, όπως θα έκανα αν μου ζητούσαν να υποστηρίξω μουσικώς το ανέβασμα μιας τραγωδίας...]¹⁵⁵

Σε πολλές πηγές, μεταξύ των οποίων και στις σημειώσεις του για την παρουσίαση της όπερας *Ηλέκτρα* (Αθήνα 1998)¹⁵⁶, ο Θεοδωράκης έκανε λόγο για την θεωρία του της Συμπαντικής Αρμονίας¹⁵⁷ και γενικότερα του Συμπαντικού Νόμου, που πρεσβεύει την ισορροπημένη συνύπαρξη του καλού και του κακού¹⁵⁸. Ολόκληρη η όπερα -και ειδικότερα η πλοκή της - αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της φιλοσοφίας. Κάθε χαρακτήρας λειτουργεί ακολουθώντας μία δίκαιη σκέψη ή αρχή. Ωστόσο, προκύπτει σύγκρουση μεταξύ τους¹⁵⁹ κι αυτό δημιουργεί τις δύο αντίθετες πλευρές που ο Θεοδωράκης αναφέρει στην θεωρία του.¹⁶⁰

Μέσα από την *Ηλέκτρα*, η οποία θεωρείται ως η πιο δραματική από τις τρεις όπερες¹⁶¹, γίνεται αισθητή η προσπάθειά του συνθέτη να εξωτερικεύσει μέσα από τη μελοποίηση του έργου τις έντονες εναλλαγές των ανθρώπινων συναισθημάτων, τηρώντας ισορροπία όσον αφορά τις αυξομειώσεις της έντασης, ακολουθώντας το πρότυπο της συμπαντικής αρμονίας. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι η

¹⁵³ Λογοθέτης (2014), σελ. 254-256.

¹⁵⁴ Θεοδωράκης (1999), σελ. 180.

¹⁵⁵ Θεοδωράκης (1999), σελ. 129.

¹⁵⁶ Θεοδωράκης (1998a και 1998b).

¹⁵⁷ Βλ. σελ. 6.

¹⁵⁸ Θεοδωράκης (1986), σελ. 98-9, και Θεοδωράκης (2007), σελ. 82-87, και Θεοδωράκης (1998a και 1998b).

¹⁵⁹ Θεοδωράκης (1994), σελ. 46.

¹⁶⁰ Kordellou (2020), σελ. 3.

¹⁶¹ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

ανάδειξη του τραγικού στοιχείου, χωρίς να αλλοιώνονται τα πνευματικά μηνύματα της τραγωδίας.¹⁶²

Η πρώτη πράξη εμπεριέχει κυρίως εκτενείς μονολόγους. Αντίθετα, η δεύτερη χαρακτηρίζεται από περισσότερη ένταση και μουσική δράση με πυκνότερη μουσική ροή¹⁶³, γεγονός που αναδεικνύει τον ιερό χαρακτήρα της όπερας.¹⁶⁴

Από αρχή της πρώτης πράξης, μέσα από την προσευχή του Ορέστη και της Ηλέκτρας προς τους θεούς, ο συνθέτης κάνει αισθητή τη βασική αντίθεση που κυριαρχεί την όπερα, ανάμεσα στην κοσμική αρμονία της φύσης, που εκπροσωπεί η προσευχή της Ηλέκτρας¹⁶⁵, και την ένταση που επικρατεί εντός του παλατιού.¹⁶⁶

Η αντίθεση αυτή συμβολίζεται και μέσα από το μικτό χορό, ο οποίος -όπως στην Μήδεια- είναι χωρισμένος σε ανδρικό και γυναικείο. Από την μία πλευρά, ο χορός αντιπροσωπεύει το αιματηρό τοπίο που επικρατεί στις Μυκήνες και από την άλλη την ομορφιά της φύσης και των τοπίων του ελλαδικού χώρου.¹⁶⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συνθέτης:

[...Ο χορός λειτουργεί ως το βασικό κύτταρο αρμονίας, ως ο κρίκος που συνδέει τη θεία αρμονία με την ανθρώπινη μοίρα, τη νομοτέλεια της ζωής και του θανάτου, του καλού και του κακού...]¹⁶⁸

Η ίδια φιλοσοφική προσέγγιση κυριαρχεί και στην δεύτερη πράξη. Στην πρώτη σκηνή της γίνεται σύγκριση ανάμεσα στη Χρυσόθεμη και την Ηλέκτρα, καθώς η πρώτη παρουσιάζεται χαρούμενη και η δεύτερη απελπισμένη. Την αντίθεση ο συνθέτης ενισχύει τονικά και ηχοχρωματικά, καθώς επιλέγει η μία να είναι υψίφωνος και η άλλη μεσόφωνος,¹⁶⁹ τονίζοντας ότι, παρά τις αντιθέσεις που δημιουργούν με τα λόγια και τα έργα τους οι πρωταγωνιστές:

[...ο πυρήνας της τραγωδίας έγκειται στο γεγονός ότι όλα τα εμπλεκόμενα πρόσωπα έχουν δίκιο...]¹⁷⁰

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο θεατής διχάζεται σχετικά με τον ποιον οφείλει να υποστηρίξει. Στη συγκεκριμένη τραγωδία:

¹⁶² <https://www.mikistheodorakis.gr/el/music/ergography/opera/?nid=4622> (06/01/2022).

¹⁶³ <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/ilektra-mia-sygyxroni-opera/> (06/01/2022).

¹⁶⁴ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022)

¹⁶⁵ <https://mikisguide.gr/premiera-tis-lyrikis-tragodias-operas-ilektra-tou-miki-theodoraki/> (08/01/2022).

¹⁶⁶ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

¹⁶⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 126.

¹⁶⁸ Θεοδωράκης (1999), σελ. 126.

¹⁶⁹ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

¹⁷⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 125.

[...η Ηλέκτρα έχει δίκιο γιατί η μάνα της σκότωσε τον πατέρα της. Η Κλυταιμνήστρα έχει δίκιο γιατί ο Αγαμέμνων σκότωσε την κόρη της, Ιφιγένεια. Ο Ορέστης έχει δίκιο γιατί πρέπει να εκδικηθεί τη σφαγή του πατέρα του...] ¹⁷¹

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Θεοδωράκης στις συνθέσεις του συχνά συνδυάζει δυτικά και ελληνικά μελωδικά πρότυπα, τρόπους, κλίμακες, ρυθμούς, όργανα της αρχαίας και βυζαντινής περιόδου. Αυτό παρατηρείται και μέσα από τη σύνθεση της *Ηλέκτρας*, στην οποία χρησιμοποιεί ως έμπνευση κατά κύριο λόγο την ομώνυμη ταινία του 1962. Ο συνδιασμός στοιχείων από διαφορετικές εποχές και παραδόσεις αναδεικνύει πιο έντονα τη Συμπαντική Αρμονία, καθώς πρόκειται για δύο διαφορετικά, ανόμοια είδη μουσικής που συνυπάρχουν και δημιουργούν το αρμονικό σύνολο του έργου.¹⁷² Αυτό παρατηρείται πολύ έντονα στον τρόπο κατά τον οποίο σκιαγραφείται ο χαρακτήρας της Ηλέκτρας, που εκφράζει την συνθετική πίστη στο αδιαίρετο της μουσικής μέσω του συνδυασμού ετερογενούς, νέου ή παλαιού, προσωπικού ή παραδοσιακού μουσικού υλικού, δομών, ηχοχρωμάτων και μορφών χωρίς ωστόσο να διακυβεύεται η συνοχή της όπερας.¹⁷³

Όλες αυτές οι καταστάσεις που δεσμεύουν τον κάθε χαρακτήρα ξεχωριστά αποτελούν τις αντίρροπες δυνάμεις της αρμονίας και του χάους που ο Θεοδωράκης αναφέρει στον Συμπαντικό Νόμο του.¹⁷⁴

Η δικαιοσύνη που απονέμεται ως επιμύθιο της όπερας ακολουθεί τις έννοιες του αρχαιοελληνικού ήθους και ηθικής: το δίκιο ορίζεται από τις Ερινύες¹⁷⁵, οι οποίες θεωρούν τη μητροκτονία ως μια αξιόποινη πράξη. Έτσι, η Ηλέκτρα και ο Ορέστης αποτελούν «όργανα της Μοίρας», μέσω των οποίων αποδίδεται η θεία δίκη και στη συνέχεια εγκαταλείπονται στα χέρια των Ερινυών»¹⁷⁶.

Αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι ο Θεοδωράκης σχεδίασε έναν χάρτη των συνθέσεών του, δείχνοντας τη σύνδεση που επιδίωκε μεταξύ του λόγου (της ποίησης) και της μουσικής. Θεωρούσε την κάθε σύνθεση ως τμήμα ενός συνόλου που δεν αποκλείει, αλλά ενώνει τις διαφορετικές μορφές και είδη, το παρελθόν και το παρόν,

¹⁷¹ Θεοδωράκης (1999), σελ. 126.

¹⁷² Kordellou (2020), σελ. 7-8.

¹⁷³ Kordellou (2020), σελ. 9.

¹⁷⁴ Θεοδωράκης (1994), σελ. 46.

¹⁷⁵ Οι Ερινύες στην ελληνική μυθολογία ήταν μυθικές χθόνιες θεότητες που κυνηγούσαν όσους είχαν διαπράξει εγκλήματα κατά της φυσικής και ηθικής τάξης των πραγμάτων. Επίσης είναι γνωστές και ως Ευμενίδες, δίνοντας έτσι το όνομά τους στην τρίτη τραγωδία της τριλογίας Ορέστεια του Αισχύλου. Στη συγκεκριμένη τραγωδία κατατρέχουν τον Ορέστη, γιο του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας, για τον φόνο της μητέρας του.

¹⁷⁶ Θεοδωράκης (1999), σελ. 126.

τα παραδοσιακά και τα νεωτεριστικά στοιχεία. Στην *Ηλέκτρα*, η διαδικασία σύνθεσης συνδέεται με την ομώνυμη ταινία του 1962 και το μπαλέτο του 1979, το μπαλέτο *Αντιγόνη* (1958/1959), τον κύκλο τραγουδιών *Faces of the sun* (1986), ένα φωνητικό κομμάτι βασισμένο σε ποίηση του Κωστή Παλαμά¹⁷⁷ με τίτλο *Για μια νεκρή* (1992), τον κύκλο τραγουδιών σε ποίηση του *Paul Eluard*¹⁷⁸. Η επίδραση της παραδοσιακής μουσικής είναι εμφανής όχι μόνο με τη χρήση μελωδικών μοτίβων και ρυθμών, αλλά και στη χροιά της ενορχήστρωσης. Ο ήχος των συμβατικών ευρωπαϊκών οργάνων συνδιάζεται με αυτόν των παραδοσιακών ελληνικών οργάνων όπως το σαντούρι και ο μπαγλαμάς, σε μια προσπάθεια προσέγγισης της αρχαιοελληνικής λύρας, του αυλού και του τυμπάνου.¹⁷⁹

Ένα μεγάλο μέρος της κινηματογραφικής μουσικής της ταινίας του 1962 επρόκειτο να μεταφερθεί στην όπερα *Ηλέκτρα*. Παράδειγμα αποτελεί η μελωδική γραμμή του *piccolo*, που ακούγεται ενώ ο ήλιος ανατέλλει την ημέρα της κρίσης στην ταινία, η οποία εμφανίζεται και στην μελωδική γραμμή της εισόδου της Ηλέκτρας στην όπερα. Η ίδια αυτή μελωδία ακούγεται και στην αρχή της δεύτερης πράξης, συνοδεύοντας τη Συμπαντική Αρμονία μέσω της απόδοσης της δικαιοσύνης.¹⁸⁰

Η βυζαντινή ψαλτική και η παραδοσιακή μουσική θεωρούνται ως η φυσική συνέχεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής και συνεισφέρουν στην δημιουργία ενός ρεαλιστικού αρχαϊκού ήχου που ταιριάζει στις αναπαραστάσεις του αρχαίου δράματος. Το δραματικό πλαίσιο απαιτεί διαφοροποιημένες υφές που θα μπορούσαν να υπογραμμίσουν τη συνεχή αντίθεση, τις συγκρούσεις μεταξύ των χαρακτήρων, τη ψυχολογική εναλλαγή από την απόγνωση στη χαρά, από την ειρήνη έως το φόνο. Η προσευχή της Ηλέκτρας (πράξη 1, σκηνή 5, γραμμές 422-437: *Πιστεύω, ναι, πιστεύω...*) αρχίζει με ένα μοτίβο από τον μονοφωνικό βυζαντινό ύμνο του εσπερινού με τίτλο *Φως Ιλαρόν*.¹⁸¹

¹⁷⁷ Ο Κωστής Παλαμάς (13 Ιανουαρίου 1859 - 27 Φεβρουαρίου 1943) ήταν Έλληνας ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, με σημαντική συνεισφορά στην εξέλιξη και ανανέωση της νεοελληνικής ποίησης. Αποτέλεσε κεντρική μορφή της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, πρωτοπόρος, μαζί με τον Νίκο Καμπά και τον Γεώργιο Δροσίνη, της αποκαλούμενης Νέας Αθηναϊκής (ή Παλαμικής) σχολής.

¹⁷⁸ Ο *Eugène Émile Paul Grindel* (14 Δεκεμβρίου 1895 - 18 Νοεμβρίου 1952) ήταν Γάλλος συγγραφέας και ποιητής ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στα καλλιτεχνικά ρεύματα του ντανταϊσμού και του υπερρεαλισμού. Θεωρείται μέχρι σήμερα ένας από τους σημαντικότερους Γάλλους ποιητές.

¹⁷⁹ Kordellou (2020), σελ. 7.

¹⁸⁰ Kordellou (2020), σελ. 7.

¹⁸¹ Kordellou (2020), σελ. 7-8.

Η παγκόσμια πρεμιέρα της έγινε το 1995 στο Λουξεμβούργο σε μία σειρά παραστάσεων (2,3,4,5 και 6 Μαΐου) υπό την μουσική διεύθυνση του *Jose Maria Florencio Junior*¹⁸². Το 1998 ανέβηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών και την ίδια χρονιά ολοκληρώθηκε η ηχογράφησή της υπό την μουσική διεύθυνση του Μίκη Θεοδωράκη.¹⁸³ Ανέβηκε επίσης στις 11 Ιουνίου του 2000 στο *Carnegie Hall* της Νέας Υόρκης.¹⁸⁴ Η τελευταία φορά που παρουσιάστηκε ήταν στις 24 Νοεμβρίου του 2008 στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών σε μορφή συναυλίας, όπου διηύθυνε ο ίδιος ο συνθέτης.¹⁸⁵

4.4.Σύνοψη της όπερας

Ακολουθεί μία σύντομη περίληψη του λιμπρέτου της όπερας, βασισμένη στον τρόπο που αυτό παρουσιάζεται στο βιβλίο *Μελοποιημένη Ποίηση- Τόμος Γ/Λυρικές Τραγωδίες* του Μ. Θεοδωράκη, στις σελίδες 109-123.

Χαρακτήρες της όπερας:	
ΗΛΕΚΤΡΑ	Μεσόφωνος
ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ	Μεσόφωνος
ΟΡΕΣΤΗΣ	Βαρύτονος
ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ	Υψίφωνος
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ	Βαθύφωνος
ΠΥΛΛΑΔΗΣ	Οξύφωνος
ΑΙΓΙΣΘΟΣ	Οξύφωνος
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ, ΛΑΟΣ	Χορωδία

¹⁸²*Jose Maria Florencio Junior*: (2 Ιουνίου 1962-) μαέστρος, βιολιστής και συνθέτης, γεννημένος στη Φορταλέζα της Βραζιλίας.

¹⁸³<https://mikisguide.gr/parastasis-gia-ti-lyriki-tragodia-opera-ilektra-tou-miki-theodoraki/> (25/03/2022).

¹⁸⁴ <https://www.in.gr/2000/06/07/culture/i-ilektra-toy-miki-theodwraki-anebainei-sto-karnegki-xol-tis-neas-yorkis/> (19/03/2022).

¹⁸⁵<https://mikisguide.gr/parastasis-gia-ti-lyriki-tragodia-opera-ilektra-tou-miki-theodoraki/> (25/03/2022).

ΠΡΑΞΗ Ι

Μοκήνες

Ο Παιδαγωγός καμαρώνει τον Ορέστη, γιο του Αγαμέμνονα, τον οποίο ανέθρεψε ο ίδιος και τώρα θέλει να τιμωρήσει αυτούς που σκότωσαν τον πατέρα του και που τώρα είναι άρχοντες στον τόπο του. Ο Ορέστης του διηγείται πως σύμφωνα με το χρισμό του Φοίβου «μόνος του θα πράξει το δίκαιο φόνο» και του ζητάει να πάει στο παλάτι και να μάθει πληροφορίες. Ο Πυλάδης διαβεβαιώνει τον Ορέστη πως κανείς δεν θα τον αναγνωρίσει ούτε θα τον υποπτευθεί. Ο Ορέστης του ζητάει να ενημερώσει τους άρχοντες πως ο Ορέστης πέθανε και καταστρώνουν σχέδιο εκδίκησης.

Η Ηλέκτρα, η αδερφή του Ορέστη, ακούγεται από μέσα να αναστενάζει. Θρηνεί το φριχτό θάνατο του πατέρα της, τον οποίο σκότωσε η μητέρα της με τον εραστή της, τον Αίγισθο. Απεγνωσμένη, επιθυμεί την επιστροφή του αδερφού της ώστε να εκδικηθούν για το φόνο του πατέρα τους. Ο χορός της συμπαραστέκεται, όμως εκείνη δε θέλει να σταματήσει τους σπαραγμούς. Την ειδοποιεί πως στην πόρτα είναι η αδερφή της η Χρυσόθεμη κρατώντας προσφορές για τον πτέρα τους.

Την πλησιάζει η Χρυσόθεμη και την συμβουλεύει να μην φωνάζει, καθώς όταν επιστρέψει ο Αίγισθος θα την στείλουν σε φυλακή εκτός της χώρας λόγω της συμπεριφοράς της. Η Ηλέκτρα την κατηγορεί πως ακολουθεί πιστά τις εντολές της μητέρας τους και πως φαίνεται με ασέβεια και δειλία απέναντι στον πατέρα τους. Η Χρυσόθεμη την ενημερώνει πως η μητέρα τους είδε στον ύπνο της κακό οιώνό, τον πατέρα τους, και γι' αυτό στέλνει στον τάφο του τις σπονδές που κρατάει. Η Ηλέκτρα της ζητά να μην αφήσει τις προσφορές στον τάφο καθώς είναι μία άπρεπη και ανόσια πράξη. Προσπαθεί να την πείσει να πάρει το μέρος της και μαζί με τον αδερφό τους να εκδικηθούν για τον πατέρα τους. Η Χρυσόθεμη δέχεται.

Η Κλυταιμνήστρα συναντά την Ηλέκτρα να περιφέρεται στο παλάτι. Είναι ενοχλημένη από την συμπεριφορά της Ηλέκτρας και από όσα καθημερινά φωνάζει. Παίρνει πάνω της το φόνο του Αγαμέμνονα λέγοντας πως «η θεία Δίκη τον σκότωσε», καθώς τόλμησε να θυσιάσει την κόρη του για να νικήσουν τους εχθρούς. Η Ηλέκτρα παίρνει το μέρος του πιστεύοντας πως ό,τι και να έγινε η Κλυταιμνήστρα δεν έπρεπε να διαπράξει φόνο, να μονιάσει με τον συνένοχο και να κάνει νέα παιδιά στέλνοντας τα προηγούμενα στην εξορία. Οργισμένη επιζητά εκδίκηση.

Η Κλυταιμνήστρα θεωρεί αδιανόητη την συμπεριφορά της Ηλέκτρας και το θράσος της να ντροπιάζει με τέτοιο τρόπο την μάνα της. Την προϋδοποιεί πως θα το

πληρώσει και της ζητάει να της επιτρέψει να ολοκληρώσει την προσφορά της προς τον νεκρό Αγαμέμνονα. Η Ηλέκτρα της το επιτρέπει και η Κλυταιμνήστρα προσεύχεται στον Φοίβο και τον Απόλλωνα, φοβούμενη τον κακό οιωνό του ονείρου.

Μπαίνει ο Παιδαγωγός, ξένος προς την βασίλισσα (Κλυταιμνήστρα), για να της ανακοινώσει πως ο Ορέστης πέθανε σε αρματόδρομο στους Δελφικούς Αγώνες και πως κάψανε το σώμα του. Η Ηλέκτρα σπαράζει και θρηνεί για το χαμό του αδερφού της ενώ η Κλυταιμνήστρα, παρ' όλο που την πονάει ο θάνατος του γιου της, αισθάνεται ελεύθερη καθώς δεν μπορεί πλέον να την καταδιώξει και να τη βλάψει. Ευχαριστημένη από την είδηση του ξένου, τον προσκαλεί μέσα στο παλάτι.

ΠΡΑΞΗ ΙΙ

Μέσα στο παλάτι των Μυκηνών.

Η Χρυσοθέμη σπεύδει να πει στην αδερφή της καλά νέα: πως είδε προσφορές στον τάφο του πατέρα τους και τη φιγούρα του αδερφού τους. Είναι πεπεισμένη πως ο Ορέστης επέστρεψε. Η Ηλέκτρα δεν την πιστεύει και την ενημερώνει πως ο αδερφός τους πέθανε και της ζητάει να τη βοηθήσει ώστε μαζί να σκοτώσουν τον Αίγισθο. Η Χρυσοθέμη δεν υποστηρίζει το σχέδιό της και τη συμβουλεύει να φερθεί φρόνιμα, καθώς δεν γεννήθηκε άντρας, αλλά μια αδύναμη γυναίκα. Η κάθε μία επιλέγει το δρόμο της και χωρίζονται.

Εμφανίζονται ο Ορέστης με τον Πυλάδη ως Φωκίτες, αναζητώντας την κατοικία του Αίγισθου και ρωτάν τις γυναίκες για πληροφορίες. Ανάμεσα σε αυτές βρίσκεται και η Ηλέκτρα, την οποία οι γυναίκες κατονομάζουν για να πληροφορήσει τους άρχοντες για τον ερχομό των ξένων. Η Ηλέκτρα τους ρωτά για τον λόγο που έρχονται κι αν σχετίζεται με το κακό μαντάτο. Ο Ορέστης της αναφέρει πως μέσα στο λαγήνι που κρατά έχει τα λιγοστά απομεινάρια του αδελφού της. Η Ηλέκτρα του ζητά το λαγήνι για αν το αγκαλιάσει και ευθύς μοιρολογεί για τα πάθη του χαμένου αδερφού της. Ο Ορέστης, παρακολουθώντας το σκηνικό, δυσκολεύεται να μην αποκαλύψει την αλήθεια και αντί αυτού την ρωτά για τις συμφορές που η ίδια ανέφερε πως βιώνει. Αφού εκείνη του διηγείται όσα ζει, ο Ορέστης την ενημερώνει πως «είναι ο μόνος συγγενής που ήρθε να πονέσει τα πάθη της». Λέγοντάς του η Ηλέκτρα πως οι γυναίκες είναι έμπιστες, της ζητά να αφήσει το λαγήνι και θα τα μάθει όλα. Εκείνη αρχικά αρνείται, ωστόσο υπακούσει τελικά στην προσταγή του.

Ο Ορέστης της αποκαλύπτει πως δεν πέθανε και πως είναι αυτός, δείχνοντάς της ως απόδειξη ένα δαχτυλίδι του πατέρα τους. Η Ηλέκτρα είναι ευτυχισμένη, όμως

της ζητά να κάνει ησυχία , να μην φανεί από τη συμπεριφορά της πως ο Ορέστης δεν πέθανε και της ζητάν βοήθεια σχετικά με το που να κρυφτούν.

Έρχεται ο παιδαγωγός αναστατωμένος, καθώς τους ακούει να κάνουν μία τόσο ριψοκίνδυνη συζήτηση μέσα στην «καρδιά του σίφουνα». Ενημερώνει τον Ορέστη πως όλοι τον θεωρούν νεκρό και τον παρτοτρύνει να μπει στο παλάτι ώστε να ξεκινήσει η δράση.

Όλοι μαζί προσεύχονται στα αγάλματα των πατρικών θεών έξω από το παλάτι και στη συνέχεια ο Ορέστης μπαίνει στο παλάτι. Ακούγονται κραυγές της Κλυταιμνήστρας και βγαίνοντας, ο Ορέστης διαβεβαιεί την αδερφή του πως «το θράσος της μητέραςδε θα την ατιμάζει πια».

Ο Αίγισθος φαίνεται να φτάνει από μακριά. Ο Ορέστης και ο Πυλάδης ξαναμπαίνουν στο παλάτι. Φτάνοντας ο Αίγισθος ρωτάει την Ηλέκτρα που βρίσκονται οι ξένοι και αν είναι αλήθεια πως ο Ορέστης πέθανε. Η Ηλέκτρα του απαντά πως φιλοξενούμενοι μέσα στο παλάτι και πως έφεραν αποδείξεις για το θάνατο του αδερφού της.

Οι πύλες του παλατιού ανοίγουν και βγαίνουν ο Ορέστης και ο Πυλάδης, κρατώντας το σώμα της Κλυταιμνήστρας σκεπασμένος. Ο Αίγισθος προστάζει τον Ορέστη να σηκώσει το κάλλυμα ώστε να θρηνήσει τον συγγενή του. Ο Ορέστης του λέει πως πρόπον είναι να κρατήσει τον νεκρό ο ίδιος, καθώς «είναι δικό του χρέος». Ο Αίγισθος συμφωνεί και προστάζει την Ηλέκτρα να φωνάξει την Κλυταιμνήστρα μέσα από το παλάτι.

Σηκώνοντας το κάλλυμα, αποκαλύπτεται το πρόσωπο της Κλυταιμνήστρας, γεγονός που ταραάζει τον Αίγισθο και συνειδητοποιεί πως ο Ορέστης είναι ο άνθρωπος που στέκεται δίπλα του. Ο Ορέστης του δίνει εντολή να μπει στο παλάτι ώστε να τον σκοτώσει στο σημείο που εκείνος σκότωσε τον πατέρα του και με τον ίδιο τρόπο.

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΛΥΡΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ: *ΑΝΤΙΓΟΝΗ*

5.1.Όπερα *Αντιγόνη*

Η *Αντιγόνη* είναι η τελευταία λυρική τραγωδία του Θεοδωράκη. Πρόκειται για μια όπερα σε δύο πράξεις, βασισμένη στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή.¹⁸⁶ Σχετίζεται επίσης άμεσα με το θεατρικό έργο του *Το τραγούδι του νεκρού αδελφού*, το οποίο έγραψε μετά τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1949) καθώς έχει το ίδιο μυθολογικό περιεχόμενο.¹⁸⁷

Η συγγραφή της όπερας ξεκίνησε στο Παρίσι τον Μάιο του 1995, λίγες μέρες μετά την πρεμιέρα της *Ηλέκτρας* και της γερμανικής εκδοχής της *Μήδειας*, και ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 1996. Την περίοδο αυτή ο συνθέτης ταξιδεύει σε διάφορες χώρες στο πλαίσιο διάφορων καλλιτεχνικών υποχρεώσεων (Γερμανία 1995, Ρωσία 1996). Επιπλέον, ηχογραφεί δισκογραφικά κάποια έργα του (*Raven* κ.α.) και συνθέτη τον κύκλο ταγουδιών *Λυρικότερα* σε ποίηση του αδερφού του.¹⁸⁸

Ο συνθέτης αφιέρωσε και αυτήν την όπερα σε έναν Ιταλό συνθέτη, αυτή τη φορά στον *Bellini*.¹⁸⁹ Αρχικά είχε αναγγείλει τη σύνθεση της όπερας ως Ωστόσο, ο ίδιος είχε κατονομάσει την *Εκάβη*, αλλά τελικά συνέθεσε την *Αντιγόνη*.¹⁹⁰

Το *libretto* αποτελεί ελεύθερη απόδοση της υπόθεσης, χωρίς να ακολουθεί πιστά το πρωτότυπο κείμενο, σκοπεύοντας στη συσχέτιση της υπόθεσης με την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας¹⁹¹. Για τον λόγο αυτό περιλαμβάνει συγκεκριμένα χωρία από διάφορα αρχαία κείμενα του Θηβαϊκού κύκλου¹⁹², όπως: *Οιδίπους Τύραννος*, *Επτά επί Θήβας*, *Φοίνισσες*, και *Αντιγόνη*.¹⁹³ Όπως ο ίδιος αναφέρει:

[... Η *Αντιγόνη* είναι ένας ολοκληρωμένος, κλειστός κύκλος μιας επαναλαμβανόμενης ανθρώπινης τραγωδίας. Συμβολίζει το αιώνιο Κακό, το επαναλαμβανόμενο δράμα, που σαν κατάρα συνοδεύει το ανθρώπινο γένος. Αλλάζει μορφή και έκφραση στις κατά τόπο και χρόνο συνθήκες. Όμως η ουσία παραμένει ίδια...]¹⁹⁴

¹⁸⁶ Θεοδωράκης (1999), σελ. 131, 144.

¹⁸⁷ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

¹⁸⁸ Θεοδωράκης (1999), σελ. 181.

¹⁸⁹ Θεοδωράκης (1999), σελ. 144.

¹⁹⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 103.

¹⁹¹ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

¹⁹² Ο Θηβαϊκός κύκλος είναι συλλογή τεσσάρων χαμένων επών της αρχαίας Ελληνικής γραμματείας σχετιζομένων με την Βοιωτική πόλη της αρχαίας Θήβας. Είναι συντεθειμένα σε δακτυλικό εξάμετρο και γράφηκαν πιθανότατα γύρω στα 750 με 500 π.Χ.

¹⁹³ Θεοδωράκης (1999), σελ. 144.

¹⁹⁴ Θεοδωράκης (1999), σελ. 145.

Μέσα στο έργο υπάρχουν τόσο θύτες, όσο και θύματα. Ο Κρέοντας και ο Ετεοκλής συμβολίζουν «τους θεούς του Κακού», που επιδιώκουν με κάθε κόστος την κυριαρχία, τη δύναμη και την εξουσία. Ο Οιδίποδας αποτελεί τον τραγικό χαρακτήρα, στο πρόσωπο του οποίου τιμωρείται η ανθρωπότητα. Ο Πολυνείκης επιλέγει να αντιμετωπίσει το Κακό με το ίδιο το Κακό. Η Ιοκάστη δοκιμάζεται με το χειρότερο τρόπο, γεννώντας τα παιδιά του γιου της και παρακολουθώντας τον να ντροπιάζεται και να βασανίζεται μέχρι τον θάνατο. Η Αντιγόνη και ο Αίμων αποτελούν τους αθώους που, πιστεύοντας πως το Καλό δεν έχει χαθεί και πως το Κακό μπορεί να αντιμετωπισθεί με τον Έρωτα και το Δίκαιο, θυσιάζονται για κατευνάσουν την οργή του Κακού.¹⁹⁵ Ο συνθέτης αναφέρει χαρακτηριστικά:

[... Δεν είναι μονάχα ο Έρωτας που εμπνέει τον Αίμονα και προπαντός την Αντιγόνη. Η αγνή της φύση επαναστατεί μπροστά στο αποκρουστικό πρόσωπο του τυράννου. Το σέβας στους νεκρούς συμβολίζει μέσα της την προσήλωση προς τους θεμελιώδεις νόμους της ζωής, [...], από τους οποίους πηγάζει η αρχή και η διαίωσιση της ζωής...]¹⁹⁶

Καθώς, η *Αντιγόνη* είναι τη τρίτη του όπερα, ο συνθέτης αξιοποιεί τις προηγούμενες γνώσεις και τις εμπειρίες του: το *libretto* γίνεται πιο συμπαγές και η σκηνική δράση εντονότερη. Έτσι, επιτυγχάνεται ισορροπία μεταξύ του τραγικού και του λυρικού στοιχείου¹⁹⁷.

Με την όπερα αυτή ο Θεοδωράκης καταφέρνει να υπογραμμίσει το διαρκή διχασμό των ανθρώπων και την αβεβαιότητά να παρεμβαίνουν σε καταστάσεις που δεν τους αφορούν άμεσα.¹⁹⁸ Μέσα από τη μουσική του καταφέρνει να εκδηλώσει τις φιλοσοφικές απόψεις του σχετικά με την «αναπόφευκτη, παγκόσμια τραγωδία», συμπεριλαμβανομένης και αυτής που επικρατούσε στη σύγχρονη Ελλάδα.¹⁹⁹ Όπως αναφέρει ο ίδιος:

[... Με την *Αντιγόνη* έχω την αίσθηση ότι ξορκίζω το προαιώνιο Κακό, βάζοντας απέναντί του το ομοίωμά του σε μικρογραφία...]²⁰⁰

Τέλος, ο χορός έχει κι εδώ πρωταγωνιστικό ρόλο²⁰¹. Αρμονικά κινείται με δίφωνίες και τριφωνίες ενώ και το μελωδικό υλικό είναι απλούστερο των δύο

¹⁹⁵ Θεοδωράκης (1999), σελ. 145.

¹⁹⁶ Θεοδωράκης (1999), σελ. 147.

¹⁹⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 144.

¹⁹⁸ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

¹⁹⁹ <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

²⁰⁰ Θεοδωράκης (1999), σελ. 146.

²⁰¹ Θεοδωράκης (1999), σελ. 144.

προηγούμενων έργων του. Ο κύριος ρόλος του χορού έγκειται στην επικοινωνία με το κοινό και στο γενικό σχολιασμό των γεγονότων της υπόθεσης.²⁰²

Η σύνθεση της όπερας ολοκληρώθηκε το 1996.²⁰³ Η πρεμιέρα της έγινε σε μία σειρά παρουσιάσεων τον Οκτώβριο 1999 (7,9,10 και 11 του μηνός) υπό την μουσική διεύθυνση του Λουκά Καρυτινού στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών.²⁰⁴ Έκτοτε το έργο έκτοτε δεν έχει ξαναπαιχτεί.

5.2.Σύνοψη της όπερας

Ακολουθεί μία σύντομη περίληψη του λιμπρέτου της όπερας, βασισμένη στον τρόπο που αυτό παρουσιάζεται στο βιβλίο *Μελοποιημένη Ποίηση- Τόμος Γ/Λυρικές Τραγωδίες* του Μ. Θεοδωράκη, στις σελίδες 134-143.

Χαρακτήρες της όπερας:	
ΟΙΔΙΠΟΥΣ	Βαθύφωνος
ΑΝΤΙΓΟΝΗ	Υψίφωνος
ΚΡΕΩΝ	Βαρύτονος
ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ (ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ)	Βαρύτονος
ΑΙΜΩΝ	Οξύφωνος
ΙΟΚΑΣΤΗ	Μεσόφωνος
ΕΤΕΟΚΛΗΣ	Βαρύτονος
ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ	Οξύφωνος
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ, ΛΑΟΣ	Χορωδία

ΠΡΑΞΗ Ι

Βγαίνει ο Οιδίπους συνοδευόμενος από 7 γέροντες και τον Κορυφαίο.

Ο Οιδίπους κάνει μία εισαγωγή μονολογώντας. Μιλάει για τις αδικίες που δέχτηκε από τους θεούς, καθώς εν αγνοία του πλάγιασε με την μητέρα και άθελά του σκότωσε τον πατέρα του. Κατηγορεί τους θεούς για τον άδικο τρόπο με τον οποίο φέρθηκαν στον Προμηθέα, ο οποίος με αγνές προθέσεις δώρισε στους ανθρώπους τη

²⁰² <https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/> (08/01/2022).

²⁰³ Θεοδωράκης (1999), σελ. 144.

²⁰⁴ Θεοδωράκης (1999), σελ. 131.

φωτιά. Ο χορός τον αποκαλεί ανίερο και βλάσφημο καθώς «στους θεούς με σεβασμό πρέπει να μιλά». Ο χορός τον ενημερώνει πως ο Κρέοντας τους διέταξε να τον δουν να φεύγει από την πόλη και τον συμβουλεύουν να φαίρεται με ευλάβια απέναντι στους άρχοντες. Ο Οιδίπους τους διώχνει, οργισμένος από όσα του είπαν καθώς «οι άνθρωποι δεν έχουν μνήμη».

Εσωτερικό στο φρούριο τη Θήβας. Ο Ετεοκλής κοιτάζει ανήσυχος από ψηλά τους Αργίτες που είναι παρατεταγμένοι στον κάμπο. Οι γυναίκες τον κοιτούν με φόβο.

Μπαίνει βαρύν και σκεφτικός ο Κορυφαίος συνοδευόμενος από τον αντρικό χορό. Τον ενημερώνει σχετικά με τις πληροφορίες που σύλλεξαν οι κατάσκοποί του από τους εχθρούς, οι οποίοι ορκίζονται να «πνίξουν στο αίμα τη Θήβα». Όλοι θέλουν να αντισταθούν στον εχθρό. Ο χορός ξεσπά σε παρακάλια και προσευχές προς τους θεούς. Ο Ετεοκλής, γιος του Οιδίποδα και της Ιοκάστης, βασιλιάς της Θήβας, είναι αρνητικός προς τη στάση αυτή καθώς με τον πανικό «βοηθάνε τους εχθρούς» και τους συμβουλεύει να προσευχηθούν με πειθαρχία. Έπειτα βγαίνει με την ακολουθία του.

Εμφανίζεται ο Πολυνείκης, αδελφός του Ετεοκλή και αρχηγός των εχθρικών στρατευμάτων, και ζητά να δει την μητέρα του. Αφού ο χορός τον αναγνώρισε, συναντά την μητέρα του, η οποία τον υποδέχεται με πολύ στοργή. Της εκδηλώνει τον φόβο με τον οποίο διέσχισε την πλέον γεμάτη εχθρούς πόλη για να τη συναντήσει, καθώς άθελά του εναντιώθηκε στην πατρίδα και η Ιοκάστη του συμπαραστέκεται και τον συμπονεί.

Έρχεται ο Ετεοκλής και η Ιοκάστη προσπαθεί μάταια να φιλιώσει τα παιδιά της. Ο Πολυνείκης ζητά να μοιράσουν τη βασιλεία μεταξύ τους και να κυβερνούν ένα χρόνο ο ένας κι έναν ο άλλος. Ο Ετεοκλής δεν δέχεται την πρόταση αυτή καθώς θέλει την εξουσία για τον εαυτό του. Μέσα από μία λογομαχία απειλών καταλήγουν να ξυφομαχούν ενόπιον της μητέρας τους, η οποία είναι απεγνωσμένη από τη συμπεριφορά τους. Καταλήγουν να αλληλοσκοτωθούν και η μητέρα τους αυτοκτονεί. *Μπροστά στο Παλάτι. Ο Κρέων, σκεπτικός, κατεβαίνει μόνος τα σκαλιά και τον ακολουθεί διστακτικά ο Κορυφαίος. Ακολουθεί ο Γυναικείος και ο Ανδρικός χορός.*

Ο Κορυφαίος πληροφορεί τον Κρέοντα, περιγράφοντας τα γεγονότα, πως οι γιοι της αδελφής του δεν ζουν πια και πως η ίδια η Ιοκάστη «σφάχτηκε και έσμιξε για πάντα με τους γιους της». Ο Κρέων δείχνει εμπάθεια προς τη δύσμοιρη αδελφή του.

ΠΡΑΞΗ ΙΙ

Μπαίνουν στρατιώτες κρατώντας τα τρία φορεία με τους νεκρούς. Ακολουθεί η Αντιγόνη.

Η Αντιγόνη θρηνεί και μοιρολογεί για τους νεκρούς αδελφούς και την μάνα της. Ο Κρέοντας την προστάζει να σταματήσει το μοιρολόι και να σπεύσει να φορέσει το νυφικό της για να παντρευτεί τον γιο του, τον Αίμωνα, όπως είχε προστάξει ο Ετεοκλής να γίνει. Ανακοινώνει πως το σώμα του Πολυνείκη δε θα το θάψει, αλλά θα το ρίξει στα σκυλιά και τα όρνια και θα το αφήσει να σαπίσει, καθώς παρ' όλο που ήταν Θηβαίος στάθηκε εναντίον της πόλης. Ακόμη, θέτει νόμο πως όποιος τολμήσει να αγγίξει αυτόν τον νεκρό θα πεθάνει.

Η Αντιγόνη θεωρεί παράλογο να παντρευτεί τον Αίμωνα και αρνείται να το κάνει, ακόμη κι αν ήταν απόφαση του αδελφού της. Αντιτίθεται στις προσταγές του Κρέοντα και του ανακοινώνει πως θα θάψει τον αδελφό της ακόμη κι αν χρειαστεί να πεθάνει. Ο Κρέοντας διατάζει τους στρατιώτες να την πιάσουν και να την γυρίσουν στο παλάτι.

Εξωτερικό του φρουρίου της Θήβας. Ημίφως, ξημερώνει. Μέσα από το σκοτάδι διακρίνεται δεμένο-σταυρωμένο το νεκρό σώμα του Πολυνείκη πάνω σε μία διχάλα. Απόλυτη ηρεμία. Μπαίνει με προφύλαξη η Αντιγόνη και αρχίζει να πλένει και να θρηνεί τον νεκρό. Ξαφνικά εμφανίζεται ο Κρέων.

Ο Κρέων την κατηγορεί πως παραβίασε τους νόμους του και την καταδικάζει σε θάνατο, ενώ εκείνη του λέει πως εκείνος «περιφρονεί των αθανάτων τους άγραφους νόμους». Οι φρουροί την τραβούν βίαια προς τα έξω, καθώς πρέπει να τιμωρηθεί.

Έρχεται τρέχοντας ο Αίμων και του ζητά να μην σκοτώσει άδοξα την Αντιγόνη αλλά να την τιμήσει λαμπρά, γιατί η πόλη ήδη την τιμά για την ιερή πράξη που έκανε προς τιμήν του αδελφού της. Ο Κρέων δεν δέχεται να πάρει συμβουλές από ένα «παιδαρέλι», καθώς ο άρχοντας αποφασίζει για την πόλη και όχι το αντίθετο. Κατηγορεί τον Αίμωνα πως τον έχει σκλαβώσει μια γυναίκα, ενώ ο Αίμων του λέει πως τον σκλαβώνει η ντροπή και πως αν πεθάνει η Αντιγόνη θα πεθάνει κι εκείνος στο πλευρό της.

Ο Κρέων διατάζει να φέρουν την Αντιγόνη ώστε να τη σκοτώσει ενόπιον του Αίμωνα. Ο Αίμων αρνείται να δώσει στον Κρέοντα αυτήν την ευχαρίστηση και φεύγει τρέχοντας. Παρά την αποχώρηση του γιου του, μένει ακάθεκτος στην

απόφασή του να σκοτώσει την Αντιγόνη. Αποφασίζει να την κλείσει ζωντανή σε μία βαθιά πέτρινη σπηλιά.

Σκοτάδι. Μετά από λίγο, εκτυφλωτική στιγμιαία λάμψη. Μέσα από το σκοτάδι επανέρχεται το φάντασμα του Αίμωνα που μόλις διακρίνεται.

Ο Αίμων πληροφορεί την Αντιγόνη πως έφτασε στον Άδη πριν από εκείνην και πως θα την περιμένει εκεί, όπου δεν υπάρχουν εξουσίες για να τους χωρίσουν.

Η Αντιγόνη αχνοφαίνεται να κάθεται στο χώμα της σπηλιάς αποχαιρετώντας τον επάνω κόσμο.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την ολοκλήρωση της παρουσίασης των παραπάνω τεσσάρων λυρικών δραμάτων του Θεοδωράκη, τα οποία αποτελούν τα σημαντικότερα έργα της σκηνικής μουσικής του, θα μπορούσαν να συνοψιστούν τα εξής συμπεράσματα:

- i. Ο **Θεοδωράκης «πολιτικός»**: από τα τέσσερα έργα, στην όπερα *Κώστας Καρυωτάκης-Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου* διακρίνουμε, πέρα από το Θεοδωράκη – συνθέτη, το Θεοδωράκη «πολιτικό», διότι η όπερα αυτή αποτελεί μία πολιτική σάτιρα. Μέσα από αυτήν εκφράζει την αποστροφή του για την κυβερνητική πολιτική εκείνης της χρονικής συγκυρίας και σατιρίζει τόσο το λαό, όσο και τα Μ.Μ.Ε. για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την κατάσταση.

Για τον Θεοδωράκη, ο Καρυωτάκης και ο Διόνυσος αντιπροσωπεύουν το ένδοξο παρελθόν και την ελευθερία των Ελλήνων. Μέσα από την όπερα ο συνθέτης παραθέτει την προσωπική του θεώρηση για την πολιτική πραγματικότητα της εποχής: Από τη μια, ο λαός ακολουθεί άβουλα και χωρίς πολιτική βούληση την εξουσία, πιστεύοντας ως αφελές πρόβατο ότι το κράτος πρεσβεύει ανέκαθεν την αλήθεια και υπηρετεί τα κοινά συμφέροντα. Από την άλλη, ακόμη κι αν κάποιος (δηλ. ο Ποιητής) προσπαθήσει να τον μεταπείσει, εξηγώντας του όσο πιο αντικειμενικά γίνεται την κατάσταση, ώστε να αντισταθεί στην πολιτική των συμφερόντων της εξουσίας, ο λαός παραμένει αφελές πρόβατο και δεν πείθεται. Φτάνει μάλιστα στο σημείο ακόμη και να μειώνει όποιον τυχόν ενστερνιστεί κάποια αντίθετη άποψη που ταραάζει τα λιμνάζοντα νερά του.²⁰⁵

Ο ίδιος ο Θεοδωράκης στο βιβλίο του *Μελοποιημένη Ποίηση Τόμος Γ*, υποστηρίζει σε σχέση με την συγκεκριμένη όπερα την παραπάνω του θέση για το πολιτικό – σατιρικό χαρακτήρα της και αναφέρει μεταξύ άλλων:

[...Αν το θελήσουν οι Θεοί του Ολύμπου, και πρώτος ο Διόνυσος και μετά ο Καρυωτάκης [...] μπορεί [...] να ευτυχίσω να ξαναδώ τις πολύχρωμες στρατιές των ελεύθερων Ελλήνων να προχωρούν τραγουδώντας στο δρόμο που χόραζαν με το αίμα τους οι καλύτεροι των Ελλήνων [...]] Αν το ξαναζήσω, θα το θεωρήσω ευλογία των θεών. Αν όχι, και πάλι θα φύγω ήσυχος και ευτυχής γιατί έμεινα ως το τέλος πιστός στις

²⁰⁵ <https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/15249> (19/03/2022).

*Μεγάλες Σκιές με την εκτυφλωτική λάμψη, και ανάμεσά τους στον Καρνωτάκη και τον Διόνυσο...]*²⁰⁶

Η μοναδική φορά που παρουσιάστηκε η όπερα ήταν στην πρεμιέρα της το 1987. Η πολιτική, όπως είναι γενικά γνωστό, συχνά κάνει ιδεολογικούς κύκλους και κάποιες καταστάσεις, ιδέες και πρακτικές επαναλαμβάνονται, όπως έχει αποδείξει και η ιστορία και ιδιαίτερα η πολιτική ιστορία της Ελλάδας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Από αυτήν τη θεώρηση, όπως οι αρχαίες κωμωδίες παραβάλουν καταστάσεις που ακόμη και σήμερα θεωρούνται επίκαιρες, ενδεχομένως στο μέλλον η όπερα αυτή θα μπορούσε να επανέλθει στο προσκήνιο, αυτή τη φορά όχι ως πρεμιέρα αλλά ως απόδειξη της κυκλικής πορείας της ελληνικής πολιτικής ιστορίας.

- ii. Ο **Θεοδωράκης «ανθρωπιστής»**: Αντίθετα με το έργο *Κώστας Καρνωτάκης-Οι Μεταμορφώσεις του Διονύσου* στο οποίο κυριαρχεί η εύστοχη πολιτική σάτιρα, για τα τεκτονόμενα της εποχής της, από την *Μήδεια* διακρίνεται μια άλλη, πλευρά του συνθέτη, ο Θεοδωράκης – ανθρωπιστής. Μέσα από το λιμπρέτο και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εκφράζεται μέσα από την μουσική και τη σκηνική δράση, καθίσταται σαφής ο προβληματισμός του για το εσωτερικό αδιέξοδο, την απελπισία και την εσωτερική σύγκρουση των ανθρώπων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και κυριαρχεί το στοιχείο της αγάπης για τον άνθρωπο, τα προβλήματά του, τη δικαιοσύνη, την ισότητα και την αλληλεγγύη των λαών.

Δεν αποτελεί έκπληξη, επομένως, το γεγονός ότι η *Μήδεια* παρομοιάζεται με τον ερχομό των προσφύγων το 1922 και με όποια αλληγορία συνδέεται με μεταγενέστερες περιπέτειες λαών που ξεριζώθηκαν από τον τόπο τους. Ο Θεοδωράκης χρησιμοποιεί το χαρακτήρα της *Μήδειας* ως το «θύμα» της υπόθεσης, παρά το γεγονός ότι αντικειμενικά διαπράττει φόνο. Θεωρεί ότι η *Μήδεια* βιώνει ένα σύγχρονο εθνικιστικό «μπούλιγκ», ως η «ξένη» που ήρθε να κατοικήσει σε έναν τόπο που ο λαός του όχι μόνο δεν την αποδέχεται αλλά είναι και εχθρικά

²⁰⁶ Θεοδωράκης (1999), σελ. 45.

διατεθειμένος μαζί της με μόνο το λόγο ότι πρόκειται για μια «ξένη». Παρά τις θυσίες που κάνει, πιστεύοντας στη δικαίωσή της, η Μήδεια τελικά βρίσκεται σε αδιέξοδο καταλήγοντας να σκοτώσει τα ίδια της τα παιδιά. Ο συνθέτης μέσα από αυτή την όπερα εκφράζει τα συναισθήματα των σύγχρονων προσφύγων, τα αδιέξοδα, ακόμη και τις αξιόποινες πράξεις που διενεργούν από απελπισία, θυμό ή ένδεια, αδυνατώντας να επαναφέρουν την πρότερη κατάσταση ειρήνης και ευημερίας που βίωναν στην πατρίδα τους, όπως και η Μήδεια πριν έρθει στην Κόρινθο.

Συνεπώς, η όπερα αυτή αποτελεί μια μουσική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία ο συνθέτης τοποθετεί ως αντικείμενο της θείας δίκης στα πρόσωπα των χαρακτήρων της όπερας. Το 2013 ήταν η τελευταία φορά που στράφηκε το ενδιαφέρον προς την όπερα. Ωστόσο, το θέμα παραμένει στις μέρες μας διαχρονικό και θα ήταν επίκαιρη μια νέα παρουσίασή του.

- iii. Ο **Θεοδωράκης «φιλόσοφος»**: Η προσέγγιση των δύο τελευταίων λυρικών τραγωδιών στην παρούσα έρευνα έγινε στοχευμένα, προκειμένου να καταστούν σαφείς οι φιλοσοφικές αναζητήσεις του συνθέτη – Θεοδωράκη, ο οποίος παρά το γεγονός ότι ασχολείται ενεργά με την πολιτική και μάλιστα σε σημαντικά αξιώματα (υπουργός, βουλευτής), το λειτούργημα αυτό, δεν τον παρασύρει στο τεχνοκρατικό κόσμο της πολιτικής πράξης, αλλά αντίθετα, αποδεικνύεται ότι δεν είναι αρκετό για να σιγάσει το βαθύτερο πνευματικό στοχασμό του. Ο φιλοσοφικός στοχασμός κυριαρχεί στο «είναι» του συνθέτη, ο Θεοδωράκης – φιλόσοφος, αναδύεται σε όλο του το μεγαλείο μέχρι το θάνατό του, με κοινωνικές αλλά και πολιτικές τοποθετήσεις, που γέμουν από πνευματική ωριμότητα, στοχασμό και σοφία. Οι όπερες *Ηλέκτρα* και *Μήδεια* αποτυπώνουν ένα μικρό μέρος αυτής της πλευράς του συνθέτη. Η συνεχής παρουσία και έκφραση της Συμπαντικής αρμονίας και στις δύο όπερες τόσο στην σκιαγράφιση των χαρακτήρων και στην εξέλιξη των γεγονότων όσο και στην μουσική απόδοσή τους ανακλά ακριβώς αυτή φιλοσοφική αναζήτηση του συνθέτη που σχετίζεται με τον νόημα της ζωής.

Και στις δύο περιπτώσεις, προβάλλεται έντονα η ανάγκη των πρωταγωνιστριών να ολοκληρώσουν τις πράξεις που θα εξευμενίσουν τις ψυχές των αγαπημένων τους προσώπων, αψηφώντας τους κανόνες των ανώτερών τους. Η διαφορά τους είναι πως στην περίπτωση της Αντιγόνης, η ίδια καταλήγει να πεθάνει στην προσπάθειά της αυτήν. Με τον τρόπο αυτό τονίζεται η προαναφερθείσα άποψη του Θεοδωράκη, πως το κακό είναι «αιώνιο» και ότι απλά «αλλάζει μορφή και έκφραση στις κατά τόπο και χρόνο συνθήκες».²⁰⁷

Παρ' όλο που τα φιλοσοφικά μηνύματα που αυτές οι δύο όπερες πρεσβεύουν είναι εντελώς διαφορετικά και ανεξάρτητα από αυτά των προηγούμενων οπερών, δεν παύουν κι αυτά να διατηρούν τη διαχρονική αξία τους. Η Ηλέκτρα παρουσιάστηκε τελευταία φορά το 2008, ενώ η Αντιγόνη το 2000. Συνεπώς, θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα μια σύγχρονη παρουσίασή τους.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ο Θεοδωράκης άφησε παρακαταθήκη έναν τεράστιο όγκο εργογραφίας, ο οποίος αποτελεί εθνική κληρονομιά και αντικείμενο περεταίρω επιστημονικής μελέτης και έρευνας. Ο πρόσφατος θάνατός του, σηματοδοτεί μια νέα εποχή, κατά την οποία οι επόμενες γενιές μπορούν να ανατροφοδοτήσουν τη μουσική κοινότητα όχι μόνο με νέες ζωντανές εκτελέσεις των έργων του, αλλά να επιχειρήσουν να εξάγουν στη διεθνή μουσική κοινότητα τα ιδιώματα της συνθετικής του ταυτότητας, τα ειδικότερα βιώματα του συνθέτη, όπως αποτυπώνονται στις συνθέσεις, όχι μόνο της λυρικής του όπερας που ερευνά η παρούσα εργασία, αλλά στο συνολικό φωνητικό και οργανικό του έργο. Ο Θεοδωράκης στοχαστής, ανθρωπιστής και πολιτικός μέσα από την ιδιότητα του συνθέτη αποτελεί μια σπάνια προσωπικότητα, που αξίζει να ερευνηθεί περαιτέρω και να μεταλαμπαδευτούν στις επερχόμενες γενιές οι μουσικές του δημιουργίες, τόσο *per se*, όσο και μέσα από το φιλοσοφικό – ιστορικό – πολιτικό πρίσμα που γεννήθηκαν.

²⁰⁷ Θεοδωράκης (1999), σελ. 145.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καλαντζής, Δημήτρης. «Λαϊκότροποι δρόμοι και παραδοσιακός θρήνος στο έντεχνο ελληνικό τραγούδι – η περίπτωση του Επιτάφιου των Γιάννη Ρίτσου – Μίκη Θεοδωράκη». Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου, Τμήμα Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής, 2018.

Λουφόπουλος, Χάρης. «Η μελοποίηση του *Άξιον Εστί* του Οδυσσέα Ελύτη από τον Μίκη Θεοδωράκη». Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Άρτας, Τμήμα Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής, 2012.

Θέμελης, Δημήτρης. «Ο συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης». *Αφιέρωμα στους εξόριστους* 14, έτος 5: σελ. 10-13. Αθήνα: Εταιρεία Ικαριακών Σπουδών, 2003.

Θεοδωράκης, Μίκης. *Οι δρόμοι του Αρχαγγέλου: Αυτοβιογραφία*. Αθήνα: Κέδρος, 1986.

Θεοδωράκης, Μίκης. «*Κώστας Καρυωτάκης : όπερα, λιμπρέτο, σχόλια, Διόνυσος και άλλοι*». Αθήνα: Γνώσεις, 1990.

Θεοδωράκης, Μίκης. Ηλέκτρα. Λυρική τραγωδία. Σκηνοθετικές σημειώσεις (Κορινθία, 25/06/1994), 1994. www.digma.mmb.org.gr/.

Θεοδωράκης, Μίκης. Για την Ηλέκτρα με αφορμή την παρουσίαση στο Μέγαρο. Αθήνα, 1998a. www.digma.mmb.org.gr/.

Θεοδωράκης, Μίκης. Ηλέκτρα. Η νέα όπερα του Μίκη. Αθήνα, 1998b. www.digma.mmb.org.gr/.

Θεοδωράκης, Μίκης. *Μελοποιημένη Ποίηση Τόμος Γ': Λυρικές Τραγωδίες*. Αθήνα: Ύψιλον, 1999.

Θεοδωράκης, Μίκης. «Η Ικαρία μέσα από την οπτική του Μίκη Θεοδωράκη». *Αφιέρωμα στους εξόριστους* 14, έτος 5: σελ. 18-19. Αθήνα: Εταιρεία Ικαριακών Σπουδών, 2003.

Λογοθέτης, Γιώργος. *Mikis Theodorakis the Greek Soul*. Αθήνα: Άγκυρα, 2014.

Μαλούχος, Γεώργιος Π. (επιμ.). «*Άξιος εστί- Ο Μίκης Θεοδωράκης αφηγείται τη ζωή του στον Γ. Π. Μαλούχο και συνθέτει την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Ι. Από τον μεσοπόλεμο στην 21η Απριλίου*». Αθήνα: Λιβάνη, 2004.

Μαλούχος, Γεώργιος Π. «*Άξιος Εστί*» (1-59), στην εκπομπή «Ντοκουμέντα». Ραδιοφωνικός Σταθμός ΣΚΑΪ 100,3 (2011).

Μπαλωτή, Ξένη και Εμμανουήλ, Μηνάς. *Μίκης Θεοδωράκης*. Αθήνα: Σαββάλας, 2005.

Πιερά, Ζεράρ. *Θεοδωράκης. Ο θρύλος μιας λαϊκής μουσικής*. Αθήνα: Κέδρος, 1979.

Σγουράκη, Ηρώ. «*Μίκης Θεοδωράκης – Αυτοβιογραφία*» (Α' Μέρος). Ντοκιμαντέρ ΕΡΤ 2, 1983.

Kordellou, Angeliki. 'Tracking the Creative Process of Mikis Theodorakis' *Electra: An Approach to Philosophical, Esthetical and Musical Sources of his Opera*'. *Open Journal for Studies in Arts* 3, τχ. 1 (28 Μάιος 2020): σελ. 1-12.

Tambakaki, Polina, Panos Vlagopoulos, Katerina Levidou, και Roderick Beaton. *Music, Language and Identity in Greece: Defining a National Art Music in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Routledge, 2019.

Theodorakis, Mikis. *Journals of Resistance*. Michigan: Hart-Davis McGibbon, 1973.

WEBOGRAPHY:

<https://www.youtube.com/watch?v=SkLEjrx7erY> (05/11/2021).

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/> (05/11/2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=ZVtHWrRUkbM> (06/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (06/11/2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=EJkkZ9cOScw> (08/11/2021).

<https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/14973> (10/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (13/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (13/11/2021).

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/politismos/mikis-theodorakis-mia-zoi-san-istoria/>
(13/11/2021).

<https://mikisguide.gr/o-antidiktatorikos-agonas-tou-miki-theodoraki-sto-exoteriko-1970-1974/> (14/11/2021).

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82 (20/11/2021).

<https://mikisguide.gr/diethnes-synedrio-mikis-theodorakis/gail-holst-warhaft/>
(20/11/2021).

<https://www.ogdoo.gr/prosopa/synenteykseis/o-mikis-theodorakis-gia-to-anakyklononta> (31/12/2021).

<https://mikisguide.gr/i-midia-serni-to-choro-stis-lyrikes-tragodies-tou-miki-theodoraki/> (30/12/2021).

<https://theodorakism.blogspot.com/2014/03/gail-holst.html> (31/12/2021).

<https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/ilektra-mia-sygxroni-opera/> (06/01/2022).

<https://www.mikistheodorakis.gr/el/music/ergography/opera/?nid=4622> (06/01/2022).

<https://www.iky.gr/el/> (19/01/2022).-

<https://www.eurosolar.de/en/home-en/> (19/01/2022).

<https://www.coventgarden.london/> (19/01/2022).

-

<https://royalsociety.org/grants-schemes-awards/awards/copley-medal/> (19/01/2022).

<https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/s-10507> (19/01/2022).

<https://sibeliusone.com/> (19/01/2022).

<https://www.europeanfilmacademy.org/> (19/01/2022).

<https://www.amnesty.gr/> (19/01/2022).

https://artsandculture.google.com/entity/lenin-peace-prize/m049_dy?hl=en
(20/01/2022).

<https://independent.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%AF%CE%BA%CE%B7-%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%BA%CE%B7> (13/02/2022).

<https://www.carnegiehall.org/> (12/03/2022).

<https://mikisguide.gr/i-thriamveftiki-epistrofi-tou-miki-theodoraki-stis-ipa/> (12/03/2022).

<https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/15249> (19/03/2022).

<https://digital.mmb.org.gr/digma/handle/123456789/35970> (19/03/2021).

<https://www.dw.com/el/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CF%85%CE%BA%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%AE%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%B1/a-16893605> (19/03/2022).

<https://www.in.gr/2000/06/07/culture/i-ilektra-toy-miki-theodwraki-anebainei-sto-karnegki-xol-tis-neas-yorkis/> (19/03/2022).

<https://www.youtube.com/watch?v=wmjew0qIPkg> (20/03/2022).

<https://theodorakism.blogspot.com/2016/07/video.html> (20/03/2022).

<https://www.tralala.gr/mousikes-biografiesmikhs-theodorakhs/> (20/03/2022).

<https://www.koa.gr/gr/musicians/%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CF%82/> (20/03/2022).

<https://mikisguide.gr/parastasis-gia-ti-lyriki-tragodia-opera-ilektra-tou-miki-theodoraki/> (25/03/2022).

<https://mikisguide.gr/parastasis-gia-ti-lyriki-tragodia-opera-ilektra-tou-miki-theodoraki/> (25/03/2022).

<https://el.wikipedia.org/wiki/1996> (07/04/2022).

Πηγή εικόνας:

http://www.jazzbluesrock.gr/articles-oi_operes_tou_mikis_theodorakis_kai_to_telytaio_antio_218663 (20/01/2022).